

Fontys

> FOR SOCIETY

Mijn vader is luizenmoeder

Iris Andriessen

Lectorale rede, in verkorte versie uitgesproken
bij de aanvaarding van de functie van lector
Diversiteit en (Ortho)pedagogisch Handelen aan
Fontys Hogeschool Pedagogiek op 30 juni 2022.
Iris Andriessen

Colofon

Mijn vader is luizenmoeder

Lectorale rede

Iris Andriessen

30 juni 2022

Dank aan Carm Barten, Rutger Beijaard, Linda van den Bergh, Seydâ Buurman-Kutsal, Serena Does, Eef Dooren, Maïke Kooijmans, Hélène Leenders, Trees Pels, Inge Saris, Frank van de Schans, Alex Schenkels, Leonie Steenis, Jan Vrielink, Lisette Weijers en Karin Wittebrood voor hun feedback op eerdere versies van deze tekst.

De titel van de rede is gebaseerd op een anekdote en suggestie van Cristel Elias. Dank je wel!

Ik dank Jorien voor het delen van het voorbeeld van de jeugdverpleegkundige.

Eindredactie: Jolanda Verhaart

Illustraties: leerlingen basisschool de Kameleon, Eindhoven;
en de kinderen van DOH

Vormgeving en drukwerk: The Creative Hub

Fontys Hogeschool Pedagogiek

Prof. Goossenslaan 1

5022 DM Tilburg

<https://fontys.nl/diversiteitenpedagogischhandelen>

INHOUDSOPGAVE

1. (JEUGD)HERINNERINGEN	5
2. RUIMTE VOOR HET NIEUWE IN EEN DIVERSE SAMENLEVING	9
3. WINDMEEMENSEN HEBBEN MEER RUIMTE	13
4. (RE)PRESENTATIE EN IMPLICIETE BIAS	17
5. IMPLICIETE BIAS EN KWALITEIT VAN ZORG EN HULP	21
6. INDIVIDUELE EN COLLECTIEVE VERANTWOORDELIJKHEID	27
7. AMBITIE EN ONDERZOEKSAGENDA VAN HET LECTORAAT	33
DANKWOORD	45
LITERATUUR	47

1. (JEUGD)HERINNERINGEN

Ik zat op de kleuterschool, en was een jaar of vier of vijf. Boos kwam ik thuis. De juf had weer gevraagd wie van de jongens de vuilniszakken wilde buiten zetten. En omdat zij mij als meisje zag, kwam ik daarvoor dus niet in aanmerking. Mij leek dat hele andere kwaliteiten de doorslag zouden moeten geven. Zo was ik bijvoorbeeld – volgens mijzelf – de sterkste kleuter van de hele kleuterschool. Maar spierballen telden hier blijkbaar niet.

Mijn beste vriendje, Leon, had het intussen ook niet makkelijk. Hij speelde graag met poppen, maar die had hij thuis niet. Ik wel, en dus kwam hij regelmatig bij mij spelen. Voor zijn verjaardag kocht ik samen met mijn moeder een pop voor hem. Toen hij die uitpakte op zijn feestje trok zijn moeder wit weg. Leon was een jóngen. En die spelen niet met poppen. De pop verdween in een kast – of misschien wel helemaal uit het huis – en Leon werd verboden met poppen te spelen.

Jaren later, inmiddels zelf moeder, zag ik ook gegenderde beelden terug in ouderschap. Ik kreeg bijvoorbeeld te maken met kritische vragen hoe ik vier dagen betaald werk kon combineren met zorg voor en opvoeding van mijn kinderen. De onuitgesproken verwachting – of misschien wel het verwijt – was dat de kinderen de dupe zouden zijn van mijn ambities. Om te laten zien dat ik heus betrokken was, werd ik op school contactmoeder en boerderij-ouder en organiseerde ik vanuit de activiteitencommissie van de voetbalvereniging pannenkoeken- en roze koeken-toernooien. Hun vader kreeg dit soort vragen nooit. Integendeel, hem viel applaus ten deel dat hij naast zijn vier dagen werk ook nog een dag voor de kinderen zorgde. Daarbij werd hem tegelijkertijd allerlei

ongevraagde hulp geboden, omdat hij het als vader toch wel eens zwaar zou kunnen vinden, zo'n hele dag met de kinderen. Ook hier zit een onuitgesproken verwachting achter: van nature kan zo'n vader dat toch minder makkelijk.

Ik zou u nog heel wat anekdotes kunnen vertellen over momenten waarop mij als meisje en later als vrouw duidelijk werd gemaakt wat mijn rol of positie zou moeten zijn. Ze laten zien dat opvoeders en professionals vanuit hun rol of beroep invloed uitoefenen op de manier waarop ik mijzelf in de wereld zag of volgens hen had moeten zien. Gelukkig zou ik ook heel wat anekdotes kunnen vertellen over personen die me hebben aangemoedigd of kansen hebben gegeven eigen keuzes te maken in hoe ik in de wereld wil zijn. Anders had ik vandaag niet op deze plek gestaan.

De voorbeelden die ik heb geschetst richten zich op gender. Maar er zijn ook andere ervaringen te vertellen, bijvoorbeeld rondom het alleenstaand ouderschap en hoe de norm van het traditionele kerngezin ook weer verwachtingen, beelden en (gegenderd) gedrag met zich meebrengt. Andere mensen zullen weer andere ervaringen hebben, waarin bijvoorbeeld kleur, cultuur, seksuele oriëntatie, inkomen, opleidingsniveau, leeftijd of combinaties hiervan een rol spelen (Crenshaw, 1989). In mijn eerdere onderzoeken naar discriminatie heb ik daar vele voorbeelden van gehoord. Het zijn dit soort

persoonlijke ervaringen die mij motiveren om vanuit het lectoraat Diversiteit en (Ortho) pedagogisch Handelen eraan bij te dragen dat (professionele) opvoeders jeugdigen kunnen uitnodigen zich te ontwikkelen tot de persoon die ze willen zijn in de wereld zonder inperking door sociale, economische of politieke omstandigheden. We willen samen met deze professionals ontdekken hoe zij die ruimte kunnen bieden, soms tegen de stroom in, om in de wereld te komen.

In deze rede ga ik in op welke manier wij vanuit het lectoraat samen met het werkveld willen ontdekken hoe je deze ruimte kan maken in pedagogisch handelen. De ruimte wordt soms onbedoeld – en soms bedoeld – ingeperkt. Het lectoraat wil met onderzoek bijdragen aan het openen, behouden of vergroten van de ruimte. We richten ons daarbij niet alleen op ruimte voor jeugdigen, maar kijken breder omdat het uiteindelijk gaat om de kwaliteit van de samenleving. Ik vertrek dan ook vanuit de normatieve opvatting dat mensen reële mogelijkheden moeten hebben om te doen en te zijn wat zij waardevol vinden in relatie tot (de vrijheid van) anderen en hun omgeving (Jansen, Den Braber, & Tirions, 2018; Nussbaum, 2011). Ik vertrek ook vanuit de observatie dat dit voor sommige mensen minder, en voor andere mensen meer het geval is. Dit roept de vraag op welke verantwoordelijkheden en mogelijkheden pedagogisch professionals vanuit hun

maatschappelijke opdracht hebben om hier actief koers in te kiezen. Echte verandering vraagt om collectieve actie, en daar is binnen het brede veld van pedagogisch en sociaal werk ook steeds meer aandacht voor. Maar voordat mensen bereid zijn deze gezamenlijke verantwoordelijkheid te nemen, moeten zij de inperking van ruimte kunnen en willen zien. En dat is lastig, omdat we sommige praktijken of opvattingen gewoon en vanzelfsprekend vinden. Of we vragen ons af hoe erg het nou écht is. Ik kan me voorstellen dat een aantal van u dat heeft gedacht bij het voorbeeld van de vuilniszakken. U kent vast ergere voorbeelden van onrecht. Die zijn er natuurlijk volop. Het gaat mij erom de patronen zichtbaar te maken waarin het mogelijk en zelfs vanzelfsprekend was dat ik als kleuter de spierballentaak niet mocht uitvoeren, en een paar jaar later werd geacht tijdens handenarbeid roze babysokjes te breien. De jongens gingen ondertussen lekker timmeren. Iemand van hen had vast met me willen ruilen.

2. RUIMTE VOOR HET NIEUWE IN EEN DIVERSE SAMENLEVING

Diversiteit in onze samenleving is een gegeven. De diversiteit is enerzijds het gevolg van demografische processen, zoals migratie, waardoor onze samenleving een grote etnisch-culturele diversiteit kent. Op 1 januari 2021 was 14 procent van de 17,5 miljoen inwoners buiten Nederland geboren. Daarnaast telde Nederland op dat moment ruim 11 procent kinderen van migranten: kinderen die in Nederland geboren zijn met één of twee ouders die in het buitenland zijn geboren (CBS, 2022). Nederlanders met een migratieachtergrond vormen een zeer diverse groep: zij hebben wortels in een groot aantal verschillende herkomstlanden; zijn van verschillende leeftijden en van verschillende generaties; hebben verschillende opleidingsniveaus; verschillen onderling in inkomensposities; in de talen die zij beheersen en de culturele opvoeding die zij hebben gehad; en verhouden zich (historisch) verschillend tot Nederland en Nederlandse instituties. In dit kader wordt ook wel gesproken van superdiversiteit (Vertovec, 2007).

Naast een toenemende etnisch-culturele diversiteit is tegelijkertijd ook de zichtbaarheid van andere diversiteit toegenomen onder invloed van processen als individualisering en informalisering (Schnabel, 2000). Door *individualisering* zijn mensen minder afhankelijk van één of enkele personen in hun directe omgeving en hebben zij meer keuzevrijheid in de manier waarop zij hun eigen leven willen inrichten. Dit leidt tot meer egalitaire verhoudingen (streven naar gelijkheid) en uit zich onder andere in emancipatieprocessen en -bewegingen, zoals Black Lives Matter, Stop Asian Hate en de #metoobeweging. *Informalising* leidt niet alleen tot lossere omgangsvormen, maar ook tot andere gezagsverhoudingen. Dergelijke processen hebben ertoe geleid dat diversiteit die eerder meer verborgen aanwezig was meer zichtbaar is. Mensen zijn bereid hun eigen diversiteit zichtbaarder te maken en er is meer tolerantie voor (sommige vormen van)

diversiteit gekomen. Denk aan genderdiversiteit, aan seksuele diversiteit, aan diversiteit in gezinsvormen. Tot minder dan een halve eeuw geleden werd er bijvoorbeeld morele druk op ongehuwde moeders uitgeoefend hun kind af te staan. Zij waren gevallen vrouwen die gestraft dienden te worden voor hun zondige gedrag. Ongeveer 25.000 moeders in Nederland hebben tussen negentienzesenvijftig en eind jaren zeventig afstand gedaan van hun baby (Canon sociaal werk). De opvatting was destijds dat dit voor alle partijen een goede oplossing was. Het kind zou opgroeien in een liefdevolle omgeving zonder het stigma van een gevallen moeder, adoptieouders konden hun kinderwens in vervulling laten gaan, en de moeder kon met een schone lei beginnen. Tegenwoordig zijn ouders die hun kinderen alleen opvoeden geen uitzondering meer. Van de 189.000 kinderen die in 2019 vanaf hun geboorte achttien jaar aaneengesloten in Nederland hadden gewoond, hebben er 63.000 (een derde) tijdens hun jeugd, al dan niet tijdelijk, een periode met één ouder gewoond (CBS, 2020).

In een diverse samenleving zijn verschillende opvattingen van het goede leven aanwezig. De één vindt bijvoorbeeld het traditionele kerngezin de beste gezinsvorm om kinderen in te laten opgroeien; de ander vindt dat allerlei gezinsvormen een goede basis kunnen bieden en weer een ander leeft de diversiteit in een meeroudergezin. Een diverse samenleving vraagt van ons samen te leven met al deze verschillende opvattingen, leefstijlen, identiteiten en voorkeuren in onze samenleving. Volgens Biesta (2011) kunnen we dat opvatten als de pedagogische opdracht voor de eenentwintigste eeuw: dat we interesse hebben in en verantwoordelijkheid dragen voor hoe het nieuwe of het andere in de wereld kan komen en zijn. Met het nieuwe bedoelt hij niet alleen jeugdigen die als nieuwgeborenen in de wereld komen, maar ook nieuwkomers zoals migranten of vluchtelingen in een ontvangende samenleving. Het nieuwe verwijst ook naar nieuwe manieren van zijn, van denken en van doen, zoals nieuwe gezinsvormen, andere culturele gebruiken en gewoonten, nieuwe vormen van wonen of nieuwe vormen van activisme. In de opdrachtformulering gaat Biesta uit van een gedeelde verantwoordelijkheid. Het is niet een eenzijdige opdracht aan de nieuwkomer zich in te voegen of, zoals Rutte in maart 2015 in een interview in Metro zei, zich in te vechten in de samenleving. Het gaat erom dat we met elkaar ruimte maken of laten voor het nieuwe om in de wereld te zijn. Dat betekent dat we iets vragen van de nieuwkomer (kom in de wereld), iets vragen van onszelf (laat het nieuwe in de wereld zijn) en iets vragen van de wereld (dat er ruimte is om op verschillende manieren in de wereld te zijn). We kunnen deze drie elementen opvatten als zowel een uitnodiging als een opdracht.

Kom in de wereld: jeugdigen en andere nieuwkomers nodigen we uit in de wereld of samenleving te komen en zich daar te manifesteren in handelen en als persoon met een eigen oriëntatie op een waardevol leven. Zo'n oriëntatie kan gezien worden als een geheel aan normatieve opvattingen waarin morele, esthetische, intellectuele en religieuze of spirituele waarden vervat zijn (Steutel & De Ruyter, 2019). Het is eigen in de zin dat het is verinnerlijkt: het is een oriëntatie die je omarmt of accepteert en die de motor vormt van hoe je de wereld instapt en erin staat. In de wereld komen is een actief iets. Het is een doorgaand proces van ontdekken en soms bijstellen in relatie tot anderen, de samenleving en de wereld. Als we in de wereld staan, verhouden we ons tot anderen omdat anderen hun eigen levensoriëntatie, wensen en verlangens hebben. We moeten dus rekening houden met elkaars vrijheid en kunnen niet zomaar doen waar we zin in hebben.

Laat het nieuwe in de wereld komen: het uitnodigen veronderstelt dat we ruimte maken voor verschillende oriëntaties en manieren van doen of handelen. Over de grootte van de ruimte kunnen en moeten we nadenken. Er zijn immers ook oriëntaties die anderen kwaad berokkenen, denk aan seksistische of racistische overtuigingen. Maar de ruimte moet zeker niet te makkelijk beperkt worden. Als we een wereld willen waarin in principe iedereen kan zijn, dan moeten we pluraliteit omarmen en accepteren dat er verschillende opvattingen van het goede leven bestaan en daarover met elkaar in gesprek kunnen gaan (Biesta, 2011).

De kwaliteit van de wereld: we hebben met elkaar een verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de wereld waarin het nieuwe komt. Als persoon in de wereld geven we deze mee vorm. Hoe de wereld eruitziet is een verantwoordelijkheid van ons allemaal. Daarbij kunnen we denken aan een sociale kwaliteit van de wereld (hoe we met elkaar omgaan en hoe we elkaar hierop kunnen aanspreken); de ecologische kwaliteit van de wereld (in welke mate we bijvoorbeeld hulpbronnen uitputten en kwaliteit van leven voor volgende generaties inperken); of aan beleid, wet- en regelgeving die belemmeringen voor het nieuwe opwerpen. De juridische beperking van maximaal twee wettelijke ouders leidt er bijvoorbeeld toe dat een kind wettelijk niet meer dan twee ouders kan betrekken bij medische beslissingen (Albers, 2019). Regelingen rondom vaderschapsverlof kunnen bijvoorbeeld beperken of juist stimuleren dat vaders meer betrokken zijn bij de opvoeding van hun jonge kinderen, omdat dat financieel onaantrekkelijker of juist aantrekkelijker wordt. Huishoudens met hogere inkomens maken binnen dit beleid meer gebruik van de regelingen rond aanvullend geboorteverlof, omdat zij de inkomensval (70% van het salaris wordt doorbetaald) beter kunnen opvangen dan huishoudens waarin het inkomen lager is.

3. WINDMEEMENSEN HEBBEN MEER RUIMTE

Voor het nieuwe kan het lastiger zijn om in de wereld te zijn,¹ zeker als het afwijkt van wat als norm wordt gezien. Uitgangsposities tussen individuen en groepen individuen in samenlevingen zijn niet gelijk. Vaak zijn er hiërarchische sociale structuren (Sidanius & Pratto, 1999), met één of een klein aantal dominante groepen aan de top (de normgroep), en één of meerdere ondergeschikte groepen daaronder.²

Dominante groep(en) hebben een disproportioneel groot aandeel in materiële en symbolische zaken waar positieve waarde aan wordt gehecht. Denk hierbij aan zaken als politieke macht en sociale status, toegang tot voldoende en gezond eten, tot goede huisvesting, gezondheidszorg en hoger onderwijs. Groepen lager in de groepshierarchie hebben juist een onevenredig groot aandeel in materiële en symbolische zaken waar negatieve waarde aan wordt toegekend. Zo stapelen de barrières en de hobbels zich bij sommige jeugdigen op gedurende hun leven. In 2020 maakten ruim 220.000 minderjarige kinderen (7 procent van alle kinderen in Nederland) deel uit van een gezin met een laag inkomen. Een langdurig laag inkomen heeft allerlei gevolgen, zoals een verhoogde kans om in de schulden terecht te komen of op het verlaten van school zonder startkwalificatie (Holter, 2008). Kinderen die opgroeien in armoede maken zich meer zorgen en hebben last van spanningen en stressgevoelens. Hoe langer zij in armoede leven, hoe meer angstgevoelens en hoe meer zij rapporteren ongelukkig te zijn (Steketee et al., 2013; Wiersma & Van der Kooi, 2017). Een laag inkomen is ook nog eens overdraagbaar: kinderen van ouders met lagere inkomens hebben meer kans later ook een lager inkomen te hebben en andersom (Ter Weel, De Jong, & Muilwijk-Vriend, 2019). Gezinnen met lagere inkomens wonen vaker in slecht onderhouden huizen, wat negatieve effecten kan hebben op de gezondheid, en in wijken met minder voorzieningen.

-
- 1 Dit betreft ook jeugdigen in het algemeen, omdat zij doorgaans worden gezien als onvolwaardige gesprekspartners of worden uitgesloten van mensen met kennis (Fricker, 2007). Het kind als onvolwaardig zien heeft tot gevolg dat de stem van het kind vaak niet meetelt en volwassenen zich niet meer bewust zijn van de macht die ze daardoor uitoefenen. Zeker waar het gaat om beleid en politiek, maar ook in de meer dagelijkse omgang met kinderen zijn volwassenen snel geneigd te besluiten wat voor het kind goed zou zijn, zonder diens inbreng mee te wegen (Sarís, Andriessen, Leenders, & Vrielink, 2022).
  - 2 Hoe dit eruitziet kan per context en diversiteitskenmerk verschillen.

Kinderen met praktisch geschoolde ouders hebben een hogere kans op een lager schooladvies dan kinderen die vergelijkbaar presteren en theoretisch opgeleide ouders hebben (Inspectie van het Onderwijs, 2018 en 2019; Bolhaar & Scheer, 2019; Lek, 2020). In het mbo en het hbo krijgen kinderen met een migratieachtergrond vaker te maken met stagediscriminatie dan studenten zonder migratieachtergrond (Andriessen et al., 2021; Andriessen et al., 2020). Ook op de arbeidsmarkt is het door discriminatie lastiger om een baan te vinden (Andriessen, Nievers, Faulk, & Dagevos, 2010; Andriessen, Nievers, & Dagevos, 2012; Andriessen, Van der Ent, Van der Linden, & Dekker, 2015). Jongeren met een migratieachtergrond zijn vaker afhankelijk van flexcontracten (Muns, Oltshoorn, Kuyper, & Vlasblom, 2020). Dat heeft weer gevolgen voor hun inkomens- en woonsituatie: steeds meer jongeren kunnen de overstap naar een eigen woning niet maken vanwege hoge huizen- en huurprijzen en onzekere arbeidscontracten. De coronacrisis heeft de bestaande ongelijkheden zeker niet verminderd (Van den Berg, 2020).

Cumulatie van ongelijkheid wordt ook wel samengevat in de zinsnede: het maakt uit waar je wieg staat. Ik zou eraan willen toevoegen dat het ook uitmaakt wie er in het wiegje ligt en hoe tegen dat kindje wordt aangekeken. Tot welke groep je hoort of wordt gerekend door anderen maakt uit voor hoe je wordt bekeken, bejegend en behandeld. In het onderzoek *Ervaren Discriminatie in Nederland II* (Andriessen et al., 2020) zetten we voor verschillende groepen de mate waarin zij ongelijke behandeling hadden ervaren af tegen de mate waarin ze (ook) negatieve bejegening hadden ervaren. We onderscheidden daarbij ook een groep die we de 'normgroep' noemden en die overeenkomsten vertoont met de groep die sinds kort bekendheid geniet als de 'zevenvinkers' (Luyendijk, 2022): witte, heteroseksuele cisgender mannen zonder beperking in de leeftijd van 35 tot 54 jaar. Deze groep heeft niet te maken met een stapeling van risico's, maar met een stapeling van privileges (Crenshaw, 1989; Wekker, 2020). De geprivilegieerde normgroep heeft de wind mee in het leven. Andere groepen hebben de wind tegen: zij moeten harder trappen om op dezelfde plek te komen (zie kader 1). Het samenspel van allerlei diversiteitskenmerken (bijvoorbeeld gender, klasse, seksuele oriëntatie, leeftijd, et cetera) zorgt ervoor dat mensen op verschillende manieren met machtsverschillen of discriminatie te maken krijgen.

Dominante groepen hebben er baat bij hun geprivilegieerde positie te behouden. Zij ontwikkelen ideeën, overtuigingen, attitudes, beleid en instituties die hun belangen ondersteunen en de sociale ongelijkheid legitimeren. Volgens Iris Marion-Young (1990) ligt in deze geïnstitutionaliseerde processen de oorsprong van verschillende vormen van ongelijkheid of onderdrukking. Ongelijkheid is dus niet simpelweg het gevolg van de

ongelijke verdeling van kansen, rechten, hulpbronnen, erkenning of representatie. Het is ook niet toe te schrijven aan het foute handelen van een individuele actor of bewust repressief beleid van een staat. Structurele onrechtvaardigheid is een gevolg van vele individuen en instituties die handelen en interacteren binnen gegeven institutionele regels en geaccepteerde normen.

Niet alleen dominante groepen, ook andere groepen ontwikkelen eigen ideologieën, symbolen en overtuigingen. Afhankelijk van de subgroepen en subculturen waarin individuen zich begeven, komen zij meer met bepaalde en minder met andere ideologieën en symbolen in aanraking. Binnen de samenleving zullen echter de symbolen, overtuigingen en ideeën van de dominante groepen overheersen (Hannerz, 1992). Deze overtuigingen en ideeën (bijvoorbeeld over de positie en rollen van mannen en vrouwen in de samenleving) kunnen leiden tot praktijken die sociale ongelijkheid in stand houden, zoals diverse vormen van discriminatie.³ Daartegenover staan sociale krachten die juist tot doel hebben te komen tot een meer gelijke en inclusieve samenleving, zoals mensenrechten- en emancipatiebewegingen.

Geprivilegieerde groepen zijn groepen die vaak de onuitgesproken norm vormen: hun manier van leven, hun opvattingen en gewoonten, kortom hoe zij zijn in de samenleving, wordt als vanzelfsprekend voorondersteld. Bij een gezin denkt men bijvoorbeeld al snel aan een samenwonende man en vrouw met hun (biologische) kinderen. Andere gezinsvormen worden afgezet tegen die norm en worden vaak ook in stigmatiserende of problematiserende termen beschreven. Het CBS spreekt van 'complexe gezinsverbanden' wanneer sprake is van stiefrelaties, halfbroers of halfzussen (Van Gaalen & Van Roon, 2020). In het landelijke HBSC-onderzoek van de Universiteit Utrecht, het Trimbos-instituut en het SCP wordt beschreven dat ruim driekwart van de twaalf- tot en met zestienjarigen in een 'volledig gezin' woont met beide biologische ouders. Andere kinderen, die in een eenoudergezin wonen of afwisselend bij beide ouders die apart wonen, vallen onder de noemer 'onvolledige gezinnen' (Stevens et al., 2018). Dergelijke representaties zijn uiteindelijk niet alleen beschrijvend – dit is een gezin –, maar ook voorschrijvend – dit type gezin is hoe het hoort en hoe het goed is.

---

3 Deze krachten spelen zich ook af binnen en tussen groepen. Het thema gendergelijkheid kan zich bijvoorbeeld op diverse manieren en met diverse legitimaties manifesteren binnen verschillende gemeenschappen.

Metafoor van de wind

Sommige mensen hebben de wind mee in het leven. Dit zijn de geprivilegieerden, die sinds kort ook wel 'zevenvinkers' worden genoemd. Andere mensen, bijvoorbeeld minderheidsgroepen, hebben de wind tegen. Zij moeten harder trappen om op dezelfde plek te komen. Sommige mensen hebben veel wind mee, andere wat minder. En zo is het ook met tegenwind.

Sommige 'windmeemensen' horen het verhaal van de wind aan en denken 'maar ik voel die wind helemaal niet zo hard in mijn rug blazen. En bovendien heb ik ook heel hard moeten trappen.' En dan beginnen ze over hun fiets, en hoe die aanliep en dat dat dus ook hard trappen was en dat de buurjongen wel versnellingen had en zij niet. Zij zijn er, kortom, ook gekomen met hard trappen. En dus moeten die minderheden niet de slachtofferkaart trekken, maar zich invechten of gewoon hard doortrappen.

Wat hier aan de hand is, is dat je de wind niet kan zien, je kunt hem niet vastpakken. Je voelt hem alleen, en dan vooral als ie tegenzit. Dat zorgt ervoor dat mensen die tegenwind hebben de wind eerder zullen herkennen dan zij die hem mee hebben. En als 'windmeemensen' hem wel leren herkennen, zeggen ze soms dat het vervelend is, maar dat zij de wind niet in de hand hebben. Die is er gewoon. En moeten zij dan hun voordeel afstaan, er geen gebruik van maken? Wat helpt dat dan precies? En voor wie? Bovendien, ze geven aan goede doelen en nemen hun maatschappelijke verantwoordelijkheid door onbezoldigd in het bestuur van een maatschappelijke organisatie plaats te nemen. Zij doen hun share. Ondanks die fiets. En die fiets moeten we ook niet ontkennen.

Het maakt verschil of je fietst met versnellingen, een lekke band, of een verroeste ketting. Betere gear helpt. Er zit variatie in hoe goed de fiets van mensen is. Ook dat is niet gelijk verdeeld. Doorgaans hebben 'windmeemensen' betere fietsen dan mensen met minder vinkjes. Dat betekent dus dat er ook groepen zijn die met een kapotte fiets tegen de wind in moeten fietsen of lopen als die fiets het helemaal niet meer doet. Fietsen zijn met de juiste spullen en de juiste kennis vaak te repareren. Een fietsenmaker kan helpen als je zelf niet beschikt over het juiste gereedschap. En dat helpt weer bij makkelijker trappen.

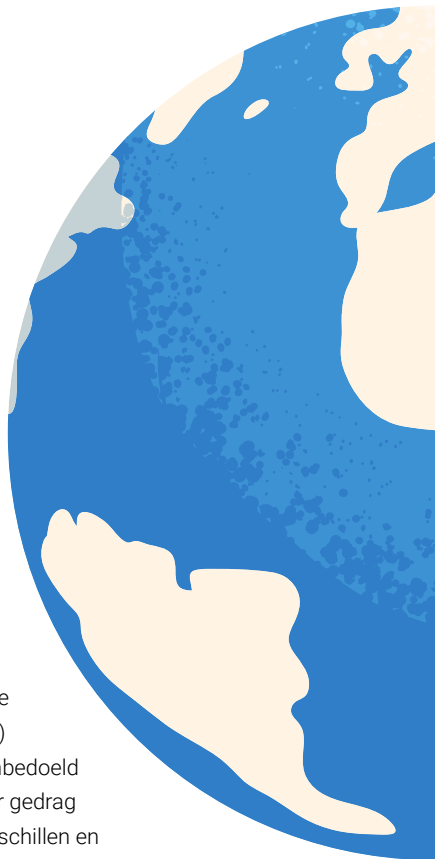
En die wind dan? Kunnen we daar echt niets aan doen? Jawel, want de wind veroorzaken wij zelf. We staan als samenleving met zijn allen naar dezelfde kant te blazen. En die paar mensen die een andere kant op blazen: we merken er weinig van en soms vinden we ze nog irritant of drammerig ook.

Dus als 'windmeemensen' vragen wat ze dan moeten doen: help mee te zorgen dat we als samenleving de wind gelijkjer verdelen. Als we stoppen met blazen en het is windstil dan kunnen we ons concentreren op het verschil in fietsen en het verschil in fietsvaardigheid. Daar kunnen we iets aan doen. Sommige mensen zijn gebaat bij een motortje, anderen bij een driewieler en weer anderen moeten nog leren fietsen. En sommige mensen zijn zo vaardig, die kunnen het zelfs met één wiel af.

4. (RE)PRESENTATIE EN IMPLICIETE BIAS

Wat de norm is wordt – vaak onbewust – doorgegeven via de manier waarop de wereld gepresenteerd en gerepresenteerd wordt. Kinderen en andere nieuwkomers leren over de samenleving via overdracht die plaatsvindt in het presenteren en het representeren van de wereld (Mollenhauer, 2017). Het *presenteren* van de wereld gebeurt door het kind mee te laten doen in dagelijkse dingen, waardoor het leert hoe dingen werken. Een kind kan bijvoorbeeld meegaan met boodschappen doen om te leren wat de conventies en bedoelingen bij die activiteit zijn. *Representeren* gebeurt door en in instituties die als het ware modellen van de wereld en hoe de dingen werken aan het kind laten zien, afgestemd op diens leeftijd en capaciteiten. Wat een parlementaire democratie is en hoe deze werkt kan bijvoorbeeld aan de hand van plaatjes en oefenen worden getoond. In de (re) presentaties van de wereld worden ook – bedoeld en onbedoeld – sociale normen mee uitgedragen. Boodschappen over gedrag dat van meisjes en jongens wordt verwacht, kunnen verschillen en impliciet door opvoeders worden gecommuniceerd⁴ (Mesman & Groeneveld, 2018). Dan reageren zij bijvoorbeeld anders op hetzelfde risicovolle of ‘drukke’ gedrag van jongens (laat ze maar even uitrazen, want *boys will be boys*) dan van meisjes. Of ze reageren positiever op stereotype bevestigende illustraties in kinderboeken dan op stereotype doorbrekende plaatjes. Ook de titel van deze rede verwijst naar zo’n sociale norm. In de klas van de zoon van een collega werden luizenpluizers gezocht. Vader gaf

-
- 4 In de voorbeelden die aangehaald worden gaat het over de twee dominante genders, omdat in veel onderzoeken alleen deze worden onderscheiden. Ik ben mij er echter van bewust dat genderdiversiteit breder is dan het geschetste perspectief. Bij het schrijven van deze rede ervoer ik vaak een spagaat tussen het proberen inclusiever te zijn in taalgebruik door te kijken waar ik meer genderneutrale taal kon gebruiken, terwijl vanuit een discriminatieperspectief genderspecifieke taal juist meer geschikt was om te laten zien waar en hoe we verschillen construeren. Ik heb dit niet overal naar mijn eigen tevredenheid kunnen oplossen.

zich hiervoor op, en de volgende dag werden in de klas de namen van de 'luizenmoeders' bekend gemaakt....

Representaties in boeken brengen ook (onbedoeld) sociale normen over. Mesman en collega's (2019) concludeerden op basis van onderzoek naar alle Nederlandstalige schoolboeken voor de vakken wiskunde en Nederlands dat vrouwen systematisch minder in beeld worden gebracht dan mannen. Daarnaast hebben mannelijke personages in de boeken iets vaker een beroep en bij mannen is het beroep vaker wetenschapper, topsporter of beroemdheid. Personages met een ouderrol of die huishoudelijke taken uitvoeren, waren iets vaker vrouwen dan mannen. Ander onderzoek laat zien dat mannen andersom weer significant minder vaak een pedagogische rol spelen in kinderboeken (Adams, Walker, & O'Connell, 2011). In boeken komen dus weinig luizenvaders en professorenmoeders voor. Ook is de jeugdliteratuur weinig divers naar etnisch-culturele achtergronden (Van den Bossche & Klomberg, 2020). Met het (niet)representeren worden impliciet boodschappen uitgezonden die door kinderen worden opgepikt. Deze boodschappen spelen een rol in hun socialisatie en in hun beeld van zichzelf in de wereld. Ze leren bijvoorbeeld dat het betekenisvol wordt gevonden de wereld op te delen in twee genders, welk gedrag blijkaar bij welk van die twee genders hoort, en welke maatschappelijke waardering daaraan wordt gehecht en moeten zich daartoe zien te verhouden.

Omdat de ideologieën die de bevoorrechte positie van dominante groepen legitimeren sterker aanwezig zijn in de mainstream samenleving betekent dit dat de cognitieve associaties die hiermee samenhangen in onze hoofden veel sterker zijn (Jost et al., 2009; Olson & Fazio, 2004). Deze associaties zijn dan ook makkelijker te activeren. Als dat automatisch gebeurt spreken we van *impliciete attitudes of bias*⁵: oordelen of overtuigingen die automatisch (en dus sneller en efficiënter) worden geactiveerd zonder dat we ons daarvan bewust zijn (Greenwald & Banaji, 1995). Hoe werkt dit? Bepaalde beelden zijn in onze samenleving heel dominant aanwezig. Google maar eens het woord directeur en klik dan op afbeeldingen. Je zult dan bijna allemaal afbeeldingen krijgen van witte mannen in pak. Hier en daar zit er een (witte) vrouw tussen. Doordat dit beeld zo dominant aanwezig is, denk je bij het woord directeur vaak automatisch en onbewust aan een witte man, ook al vind je dat vrouwen ook prima directeur kunnen zijn. Of google 'opvoeder'. Dan is het beeld al gemengder, maar opvallend is dat de mannen bijna altijd in een soort kerngezinscontext

---

5 In de wetenschappelijke literatuur bestaat discussie of impliciete associaties, zoals gemeten door een Implicit Association Test (IAT) persoonlijke attitudes meten of in elk geval deels ook sociaal aangeleerde associaties. Ik ga uit dat beide het geval is.

zijn: in gezelschap van een vrouw. De vrouwen op de afbeeldingen zijn vaker alleen met een kind of meerdere kinderen. En ook hier zien we weinig diversiteit naar kleur. De impliciete boodschap die we hier meekrijgen is dat vrouwen of moeders de primaire opvoeders zijn. *Expliciete attitudes* zijn overtuigingen waar mensen zich bewust van zijn en hangen samen met processen waar mensen meer controle over hebben. Zij kunnen dus doelbewust geactiveerd worden (Fazio & Olson, 2003). Bijvoorbeeld wanneer naar je mening wordt gevraagd over wie een directeur is of kan zijn, en welke rol vaders en moeders in de opvoeding hebben.

Gedrag van mensen wordt zowel bepaald door automatische associaties (impliciete associaties) als door zelf-gerapporteerde, bewuste gedachten en gevoelens (expliciete attitudes) (Smith & Nosek, 2010). Maar deze automatische en bewuste gedachten hoeven niet met elkaar overeen te komen. Mensen kunnen automatische associaties hebben waar ze zich niet van bewust zijn, waar ze het op een bewust niveau niet mee eens zijn of waar ze op een bewust niveau niet voor uit willen komen⁶ (Endendijk, Groeneveld, & Mesman, 2018). Deze associaties hebben zich echter wel in hun hoofd gezet en kunnen van daaruit ook gedrag beïnvloeden. Dat verklaart waarom gedrag of keuzes van mensen niet altijd samenvallen met hun expliciete opvattingen. Zo zijn bijvoorbeeld de expliciete egalitaire opvattingen van stellen niet altijd in lijn met de daadwerkelijke taakverdeling in huis (Coltrane, 1990).

De (re)presentatie van politiek-maatschappelijke structuren door opvoeders zal dus, vaak onbedoeld via impliciete bias, ook de sociale normen en structuren weerspiegelen die ertoe leiden dat sommigen (het nieuwe, de niet-norm) minder makkelijker in de wereld kunnen komen dan anderen. In de volgende hoofdstukken ga ik in op waar impliciete associaties het werk van pedagogisch professionals kunnen raken en wat de gevolgen daarvan zijn voor de kwaliteit van de hulp en ondersteuning aan kinderen en gezinnen. Ik kijk daarbij naar de invloed van impliciete bias op de percepties van en interacties met gezinnen en kinderen, en naar hoe impliciete bias het handelen van professionals beïnvloedt.

---

6 Met name onder theoretisch opgeleiden is zelfcensuur in vragenlijstonderzoek een veel gerapporteerd fenomeen (Ivarsflaten, 2005; Krysan, 1998).

Mama Lokaal in het Lichtruim

Woensdag was er weer een Mama Lokaal in de bibliotheek in Bilthoven. Ook deze keer was er ruime belangstelling van ouders en hun kind(eren). Vrijwilligster Bartje van Doorn las de kinderen voor uit een plaatjesboek, afgewisseld met muziek.

Iedere woensdag om 10.00 uur is er een Mama Lokaal in de bibliotheek in Bilthoven met iedere week een ander thema. In het kader van de Week van de Muziek was het deze keer wereldmuziek. Bartje liet na ieder verhaal muziek uit een andere cultuur horen. Dit om de kinderen te laten wennen aan de klanken. De kinderen (en hun ouders) luisterden geboeid naar de verhalen en zongen, wanneer dat gevraagd werd, enthousiast mee. Kijk voor informatie op: www.mamalokaal.bilthoven.nl.

(Frans Poot)

Bartje van Doorn leest voor en laat muziek uit haar telefoon horen.

Mama Lokaal voor ouders

Overblijfmoeders: ouders die kunnen helpen met de overblijf

Overblijfmoeders gezocht

11 maart 2020

Voor de periode tot aan de zomervakantie zoeken we nog 2 ouders die op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag kunnen helpen. Het gaat om de periode van 11.50 uur tot 13.05 uur. Je begeleidt de kinderen naar de speeltuin, eet daar met de kinderen van jouw groep en laat ze lekker even spelen. Om 12:45 lopen we weer terug naar school en breng je de kinderen naar de klas. De vergoeding bedraagt € 5,00 per dag. Graag bij meester Ton of juf Sandra aanmelden.

5. IMPLICIETE BIAS EN KWALITEIT VAN ZORG EN HULP

Impliciete bias en interacties

Diverse overzichtsstudies vinden dat zorgprofessionals, net als de algemene bevolking, in verschillende mate over impliciete bias beschikken⁷ (Fitzgerald & Hurst, 2017; Hall et al., 2015; Zestcott, Blair, & Stone, 2016). Onbewust hebben zorgverleners bijvoorbeeld een negatiever beeld van zwarte mensen. De overzichtsstudies leveren empirisch bewijs dat deze impliciete negatieve bias de kwaliteit van zorg voor sommige groepen onder druk zet. De reviews van Fitzgerald en Hurst (2017) en Hall et al. (2015) vinden het sterkste verband tussen impliciete negatieve bias en de interacties tussen zorgverlener en patiënt. Hoe sterker de impliciete negatieve bias van de zorgprofessionals jegens zwarte patiënten, des te negatiever zwarte patiënten de interactie ervoeren. Een negatievere interactie uit zich bijvoorbeeld in een grotere dominantie van zorgprofessionals in de interactie; minder gezamenlijke beslissingen; een minder cliëntgerichte dialoog; of in lager gerapporteerd vertrouwen in de zorgprofessional. Impliciete negatieve bias kan zich ook uiten in non-verbaal gedrag, zoals minder frequent oogcontact of een grotere fysieke afstand tot de persoon. Een negatiever ervaren interactie kan leiden tot een minder goede zorg, bijvoorbeeld doordat een cliënt minder therapietrouw is of minder openheid voelt om de ins- en outs van een

---

7 Zorgprofessionals zijn in de ene studie wat breder genomen dan in de andere studie. Zo focussen Fitzgerald en Hurst zich op medische zorgprofessionals als artsen en verpleegkundigen, waar Hall et al. zich breder op allerlei professionals richten die preventieve, curatieve, therapeutische of revalidatie zorg bieden aan patiënten. De biases die in de overzichtsstudies meegenomen werden, omvatten onder meer etniciteit, gender, SES, leeftijd, en fysieke en mentale beperking.

behandeling te bespreken. Het kan er ook toe leiden dat iemand met een zorgbehoefte meer aarzelingen voelt om zorg te zoeken.

In de context van het onderwijs laat Pels (2005) zien dat Marokkaans-Nederlandse jongens scherper in de gaten worden gehouden door docenten en eerder terecht worden gewezen voor verstorend gedrag. De geïnterviewde docenten verklaren dat zij deze leerlingen kort houden vanuit een culturalistisch idee dat deze leerlingen op een andere manier worden opgevoed en dat het maken van afspraken bij hen niet werkt. Vanuit een minderheidsstatusperspectief kan echter worden gesteld dat deze leerlingen door de lage maatschappelijke status en negatieve stigma's zeer gevoelig zijn voor hoe ze worden benaderd. Het aandachttrekkende gedrag van leerlingen kan vanuit dit perspectief worden gezien als een manier om erkend te worden als persoon die in de wereld wil komen (Pels, 2005). Jonkers (2005) laat zien dat de culturalistische verklaringen van wijkverpleegkundigen over de opvoeding en verzorging van Marokkaans-Nederlandse moeders de interactie met die moeders beïnvloedt en leidt tot miscommunicatie. Ook Fitzgerald en Hurst (2017) wijzen op de wederkerigheid van interacties. Patiënten, cliënten en leerlingen kunnen ook zelf over impliciete bias beschikken die op zijn beurt de interactie met de zorgverlener kan beïnvloeden. Zo kunnen eerdere ervaringen met discriminatie en vooroordelen in een zorg- of onderwijssetting ertoe leiden dat zij de interactie ingaan met terughoudendheid of negatieve verwachtingen.

Impliciete beelden over ouderschap kunnen onbedoeld interacties met ouders en andere opvoeders beïnvloeden. Samen met *OpenVisions* gaan we vanuit het lectoraat onderzoek opstarten naar impliciete beelden rondom gezinsvormen onder professionals en hoe deze interacties met gezinnen en kinderen beïnvloeden. Wanneer professionals (impliciet) uitgaan van het traditionele kerngezin als norm kunnen andere vormen in representaties onderbelicht of zelfs helemaal afwezig blijven. Kinderen die opgroeien in andere gezinsvormen kunnen zo onbedoeld de boodschap meekrijgen dat hun gezin er niet toe doet of er zo niet hoort uit te zien.

Binnen het lectoraat onderzoeken (o.l.v. Inge Saris) we samen met de *Kinderopvanggroep* hoe impliciete en expliciete gegenderde beelden van ouderschap samenhangen met de manier waarop medewerkers in de kinderopvang vaders en moeders verschillend betrekken. Krijgen moeders bijvoorbeeld meer of andere informatie dan vaders? Worden moeders eerder gebeld als een kind ziek is? Voor een illustratie van hoe dit kan werken in de jeugdgezondheidszorg zie kader 2.

Illustratie van de moeder als primaire opvoeder

Mailcontact tussen een jeugdverpleegkundige en een moeder van een kind over het maken van een afspraak bij het consultatiebureau. De jeugdverpleegkundige heeft voorafgaand aan de mailwisseling de moeder zes keer gebeld. Om reden van privacy zijn de namen in de mailwisseling vervangen door jeugdverpleegkundige, moeder en kind.

Van: *jeugdverpleegkundige*

Aan: *moeder*

Onderwerp: *consult tweejarig kind.*

Hoi *moeder*.

Ik krijg je telefonisch niet te pakken, dus daarom mail ik even. *Kind* is nu twee jaar en normaal vindt er dan een contactmoment op het CB plaats. Helaas is alles anders door corona, dus de niet echt noodzakelijke contactmomenten doen we telefonisch. Ik hoor graag van jou wanneer ik je even kan bellen om te horen of we het consult telefonisch kunnen doen of toch met reden op het CB.

Van: *moeder*

Aan: *jeugdverpleegkundige*

CC: *vader*

Onderwerp: *Re: consult tweejarig kind.*

Hoi *jeugdverpleegkundige*,

Ik zag de gemiste oproepen inderdaad. Ik ben alleen aan het werk en moeilijk bereikbaar. Mijn man is beter bereikbaar, zijn contactgegevens staan ook in het dossier van *kind*: **Vader** 06-xxxxxxx.
Woensdag is mijn vrije dag en ben ik eventueel bereikbaar.

Groetjes,
Moeder

Van: *jeugdverpleegkundige*

Aan: *moeder*

Onderwerp: *RE: consult tweejarig kind*

Hoi *moeder*,

Bedankt voor je reactie. Ik begrijp dat jij het ook erg druk hebt hoor. Ik bel je volgende week woensdag de 7de oktober dan even.

Alex Schenkels, docent-onderzoeker, doet in verbinding met het lectoraat promotieonderzoek naar de ouderschapsopvattingen – en praktijken van Nederlandse islamitische middenklasse ouders tegen de achtergrond van de 21^e eeuwse prestatie maatschappij (zie ook Kooijmans 2018). Daarin bestaan impliciet en expliciet hoge verwachtingen van ouders en hun opvoedkwaliteiten. Onderzoek naar de culturele constructie van ‘goed’ ouderschap heeft zich echter voornamelijk gericht op witte middenklasse ouders (lees: moeders). In zijn exploratieve etnografische onderzoek kijkt Alex hoe de groep islamitische middenklasse ouders navigeert tussen, gebruik maakt van en ‘onderhandelt’ met uiteenlopende sociale, culturele en religieuze normen en bronnen, om vorm te geven aan hun ouderschap en familielevens. In hoofdstuk 7 zal ik dieper op de projecten van het lectoraat ingaan.

Impliciete bias, percepties en handelen

Impliciete bias heeft ook invloed op de percepties en het handelen van professionals. Zo onderzocht collega Linda van den Bergh, lector Waarden van Diversiteit, leerkrachtverwachtingen en de effecten die deze hebben op leerlingprestaties. Leerkrachten vormen verwachtingen op basis van hun ervaringen met leerlingen en op hun eerdere prestaties (Van den Bergh, 2018). Die verwachtingen zijn meestal accuraat, maar bij bepaalde groepen gaat het mis. Van leerlingen met een diagnostisch label (bijvoorbeeld dyslexie, ADHD), leerlingen van praktisch opgeleide ouders of leerlingen met een migratieachtergrond vormen leerkrachten soms onterecht lage verwachtingen (Van den Bergh, Denessen, Hornstra, Voeten, & Holland, 2010). Deze lagere verwachtingen blijken te worden beïnvloed door impliciete negatieve stereotypen van leerkrachten, en minder door expliciete attitudes. Hoe negatiever de impliciete houding van een leerkracht over Turkse- of Marokkaanse Nederlanders was, des te lager ook de verwachtingen van deze leerkracht van de Turks- en Marokkaans Nederlandse leerlingen in de klas. De Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse leerlingen kregen vervolgens lagere cijfers voor schrijfopdrachten en scoorden lager op Cito-toetsen begrijpend lezen en rekenen dan leerlingen zonder migratieachtergrond. Wanneer een leraar geen impliciete negatieve attitude had ten aanzien van deze groepen, waren de verschillen tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond beduidend kleiner (Van den Bergh et al., 2010). Impliciete bias van leerkrachten werkt zo, via lagere verwachtingen, door op de schoolresultaten van kinderen.

Stagediscriminatie is een landelijk probleem dat de laatste jaren meer aandacht heeft gekregen. Het is aannemelijk dat impliciete bias een oorzaak is van geconstateerde stagediscriminatie (Andriessen et al., 2021). Impliciete bias kan ook een rol spelen bij het

herkennen van een gebeurtenis als discriminatie. Docenten of stagebegeleiders geven aan te worstelen met situaties waarin discriminatie niet luid en duidelijk aanwezig is, zoals wanneer discriminatie verhuuld, subtiel of indirect is. Het blijkt dan voor professionals lastig te zijn om in dergelijke situaties te herkennen dat er sprake kan zijn van discriminatie, bijvoorbeeld omdat de vooroordelen of stereotypen als kloppend worden gezien. Denk bijvoorbeeld aan een student die geen stageplek krijgt omdat diens kleding of uiterlijk niet passend wordt gevonden bij diens gender of beroep. Of de moslimstudent die in zijn kennismakingsgesprek moet verantwoorden of hij wel of niet alcohol zal drinken tijdens borrels. Of de jongen die niet aangenomen wordt in een zorgend beroep vanwege de overtuiging dat jongens van nature minder zorgzaam zijn en daardoor wordt gezien als minder aantrekkelijke potentiële werknemer. Daarnaast worstelen docenten met de breedte van de handelingsverantwoordelijkheid die zij hebben in ambigue of onduidelijke situaties. Samen met het lectoraat Waarden van Diversiteit, het lectoraat Integratief Opleiden & Boundary Crossing, Summa College en Vista College gaan we onderzoek doen hoe we docenten kunnen ondersteunen in het beter herkennen van discriminatie. Ook dit project bespreek ik uitgebreider in hoofdstuk 7.

Impliciete bias, misdiagnose en inzet van jeugdzorg

Uit onderzoek van Boon, De Haan en De Boer (2010) blijkt dat kinderen met een migratieachtergrond in de leeftijd van vijf tot tien jaar half zo vaak voor hulp worden doorverwezen naar reguliere vormen van geestelijke gezondheidszorg als hun autochtoon Nederlandse leeftijdsgenootjes. Uit onderzoek blijkt dat impliciete bias een rol kan spelen bij het 'misdiagnosticeren' van leden uit minderheidsgroepen (Fitzgerald & Hurst, 2017). Daarnaast kan volgens Teasdale en Hill (2006) een rol spelen dat therapeuten en andere professionals een voorkeur hebben om te werken met mensen die op hen lijken. In de leeftijd van elf tot negentien jaar vinden de onderzoekers geen verschil in doorverwijzing naar de ggz, maar jongeren met een migratieachtergrond worden in die leeftijd veel vaker behandeld in forensische faciliteiten. Kinderen met onbehandelde psychiatrische problemen hebben op latere leeftijd een grotere kans op schooluitval, middelengebruik en delinquentie (Copeland, Miller-Johnson, Keeler, Angold, & Costello, 2007; Lochman & Salekin, 2003). Wellicht dat een deel van de oververtegenwoordiging van sommige etnische minderheidsgroepen in forensische faciliteiten kan worden verklaard uit het gegeven dat zij als kind minder professionele hulp krijgen bij psychiatrische problemen (Boon, Van Dorp, & De Boer, 2018).

Een andere verklaring wijst naar de keten die leidt tot behandeling in een forensische faciliteit. Jongeren met een migratieachtergrond hebben een drie keer zo grote kans om als verdachte te worden geregistreerd (Boon et al., 2018). Zij krijgen minder vaak een Halt-afdoening dan autochtoon Nederlandse jongeren, en veel vaker een gevangenisstraf. Buysse, Abraham, Hofstra en Van Dijk (2017) vonden dat het bekennen van schuld een voorwaarde is voor een doorverwijzing naar Halt. Jongeren met een niet-westerse herkomst zijn daar volgens hen uit sociaal-culturele normen minder toe geneigd. Dat zou voor deze groep een doorverwijzing naar Halt vaker in de weg staan. Ook Weenink (2009) vond dat jongeren met een migratieachtergrond vaker voor een jeugdrechter moeten verschijnen (in plaats van een alternatieve straf, zoals een taakstraf) dan autochtoon Nederlandse jongeren. Hij relateert dit aan negatievere interacties tussen jongeren met een migratieachtergrond en de politieagent of sociaal werker die een achtergrondrapport moet opstellen.

Zoals we eerder zagen kan impliciete bias van zowel de professional als van de jongere een rol spelen in negatieve interacties. Een effect van de als negatiever ervaren interactie kan echter wel zijn dat jongeren met een migratieachtergrond worden gezien als minder coöperatief of respectvol jegens autoriteiten. Wordt dit gezien als een indicatie van een risico op recidive, dan kan dat als gevolg hebben dat jongeren met een migratieachtergrond zwaarder worden gestraft (Komen & Van Schooten, 2006; Weenink, 2009). Frank van de Schans, docent-onderzoeker, onderzoekt in verbinding met het lectoraat hoe risicotaxatie en preventieve interventies voor jeugd delinquentie in Curaçao verbeterd kunnen worden. Risicotaxatie-instrumenten zijn op dit moment onvoldoende cultuursensitief en (preventieve) interventies zijn niet gebaseerd op cultuurspecifieke kennis over risico- en protectieve factoren, waardoor hun effectiviteit beperkt wordt. Daarnaast doet het lectoraat onderzoek naar hoe experts, professionals, gezinnen en kinderen aankijken tegen de al dan niet geboden jeugdhulp en wie welke verantwoordelijkheid hierin draagt (zie hoofdstuk 7).

6. INDIVIDUELE EN COLLECTIEVE VERANTWOORDELIJKHEID

Om het nieuwe in de wereld te laten komen moeten we ruimte bieden. Die ruimte wordt soms onbedoeld beperkt door impliciete normen. Wanneer impliciete normen ons professioneel gedrag beïnvloeden kan dat leiden tot een minder goede kwaliteit van zorg en hulp voor een deel van de gezinnen en kinderen. Wij hebben hier met elkaar een verantwoordelijkheid in.

Verantwoordelijkheid en politieke actie

Om verandering te bewerkstelligen is volgens Young (1990) een focus nodig op onderliggende sociale structuren waar onrecht en ongelijkheid uit voortvloeien en die ongelijkheid legitimeren. Daarnaast is volgens haar politieke actie nodig. Ze gaat hierbij uit van een verantwoordelijkheidsconcept dat ons allemaal aanspreekt. Het is niet zo dat één persoon of één partij verantwoordelijkheid is voor het onrecht. Het gaat om, zoals ik hiervoor heb laten zien, structurele processen die anoniem gereproduceerd worden door ketens van personen en organisaties die verschillen in mate van verantwoordelijkheid en die tezamen onrecht veroorzaken op zowel lokaal als globaal niveau (Aubert, Garrau, & De Latour, 2019). Verantwoordelijkheid is daarom zowel individueel als collectief.

In Nederland en Vlaanderen wordt op dit moment, in navolging van andere landen, een debat gevoerd over politisering van het pedagogisch en sociaal werk. Hierin wordt

veelal vertrokken vanuit de constatering dat deze professionals goed zicht hebben op ongelijkheid. Zij zijn immers degenen bij wie veel windtegenmensen aankloppen. Dat maakt hen uitermate goed gepositioneerd om bredere verbanden te zien: onderliggende structuren en patronen die ongelijkheid, onrecht en problemen veroorzaken. Diverse auteurs constateren dat dit politiseren sterker verankerd kan worden in het werk van deze professionals (zie de Brabander, Kaulingfreks en Ham, 2021). Door factoren als werkdruk, personeelstekorten, hoge caseloads en meetbare prestatieafspraken zouden professionals nu nauwelijks nog puf hebben voor politieke actie. Daarnaast wordt sociaal en pedagogisch professionals verweten dat zij problemen te veel individualiseren en te weinig oog hebben voor de onderliggende maatschappelijke structurele oorzaken van de problemen van mensen. Sociaal en pedagogisch werkers zouden te veel zijn gedomesticeerd tot uitvoerders van overheidsbeleid, waarin het hun taak is 'te zorgen dat mensen voldoen aan de eisen en verwachtingen die de moderne, westerse samenleving aan hen stelt' (De Brabander, 2021, p. 59-60). Ook specifiek binnen het pedagogisch domein is dergelijke kritiek te horen op een instrumentalistische benadering van de opvoeding (Saris, Andriessen, Leenders, & Vrielink, 2022). De Winter (2020) signaleert bijvoorbeeld dat professionals die zich met opvoeding bezighouden zich vooral richten op gedragsregulering. Dat neigt naar het 'bijschaven' van kinderen (en hun ouders) totdat zij in de dominante samenleving passen.

Pedagogen en sociaal werkers worden dan ook aangemoedigd om te politiseren in allerlei vormen en op diverse manieren. Reynaert (2021) noemt bijvoorbeeld het in het publieke debat brengen van gedeelde of gemeenschappelijke problemen die een inbreuk zijn op de realisatie van mensenrechten. Dit kunnen professionals zelf doen, door bijvoorbeeld op de spreekwoordelijke zeepkist te klimmen. Ook kunnen zij de mensen met wie zij werken aanmoedigen om de bestaande orde te bevragen en te wijzen op structurele oorzaken of wetgeving waardoor individuen of groepen individuen achtergesteld worden en hun recht op recht wordt aangetast. Een andere vorm van politiseren is mensen in gemarginaliseerde posities een stem geven of in hen in staat stellen zich te laten horen. Binnen het pedagogisch werk krijgt dit bijvoorbeeld vorm via jeugdparticipatie en door de stem van jeugdigen hoorbaar te maken, zoals bijvoorbeeld gedaan wordt in de kinderrechtentour (zie bijvoorbeeld Van den Eertwegh, Kooijmans, & Saeboe, 2022; Schaafsma 2022).

Tonkens (2021) schetst in haar Marie Kamphuislezing vier dilemma's die zich afspelen bij het politiseren: (1) welke stemmen help je als professional versterken als je erkent dat er geen sprake is van één groep met één stem?; (2) versterk je ook stemmen die democratische procedures niet respecteren?; (3) welke agenda heb je en hoe beïnvloedt dit wat je doet en wie je gehoord laat zijn?; (4) hoe hou je naast aandacht voor structurele oorzaken voldoende aandacht voor hulpverlening aan individuen en groepen?. Hieraan zou toegevoegd kunnen worden dat in het huidige debat rond politiseren de professionals zelf wat buiten schot lijken te blijven. Vanuit hun functie kijken zij op afstand naar de problemen die langs trekken en daarin signaleren zij structurele onderliggende oorzaken die zij vervolgens publiek maken. In dit plaatje lijkt het alsof professionals zelf geen onderdeel zijn of beïnvloed worden door de structurele processen die zij moeten signaleren. Maar professionals zijn net mensen en hebben dus ook impliciete associaties die hun handelen beïnvloeden. Daarmee reproduceren zij ook de bestaande machtsstructuren die invloed hebben op sociale inclusie, participatie en kansen en mogelijkheden die jeugdigen voor zichzelf zien. Een belangrijk onderdeel van politiserend werken is dan om ook te werken aan de impliciete bias van professionals zelf.

Werken aan impliciete bias

Voor pedagogiek als betrokken handelingswetenschap is het werken aan impliciete bias een uiterst relevant thema. Om bij te kunnen dragen aan meer doordacht handelen in de praktijk moeten we ons ervan bewust worden waar we onbedoeld ruimte voorstructureren en inperken, zodat we kunnen proberen het daarna bewust anders te

doen. Werken aan impliciete bias is niet makkelijk, maar wel mogelijk. Foroni en Mayr (2005) laten in een experimentele studie zien dat impliciete bias met interventies te veranderen is. Ook bewuste inspanning van de persoon zelf kan helpen om automatische associaties te corrigeren. Megacognities (denken over je eigen denken) en hogere orde executieve functies (regie houden op het eigen denken) kunnen voorkomen dat automatische associaties gebruikt worden bij het nemen van beslissingen en in het handelen (Fiske, 2002). Deze methoden kosten echter veel cognitieve ruimte en moeite. Dat maakt ze kwetsbaar als (enige) oplossing voor de lange termijn, zeker in een sector waar de (tijds)druk op professionals al hoog is.

Anderen (bijvoorbeeld Ross, 2014) bepleiten dat anti-bias training sowieso geen goed idee is. Sommige biases zijn nuttige functies van het brein (de associatie van gevaar als iemand met een getrokken mes op je afkomt) en het willen uitbannen van bias zorgt er volgens hem alleen maar voor dat associaties nog meer ondergronds gaan. Hij pleit ervoor dat we erkennen dat we bias hebben, en dat dat geen kwestie van goed of fout is. Zonder bias zou de werkelijkheid voor ons te ingewikkeld worden om in te leven. We zijn dus geen slechte mensen als we 'gebiased' zijn. Wat we moeten doen is erkennen dat de biases er zijn en leren kritisch (en mild) naar onszelf te kijken. Het kan daarbij helpen om onzekerheid te omarmen (bijvoorbeeld door te onderzoeken wat we denken te weten), met name in situaties of bij personen bij wie we ons minder op ons gemak voelen of die we als anders zien. Het expliciet inbouwen van ruimte voor de ervaringskennis en leefwereld van de gezinnen en kinderen waar we mee werken is cruciaal om aansluiting te vinden, maar helpt ook om scherper te zien waar (onbewust) uitgegaan wordt van een bepaalde norm (bijvoorbeeld Ponzoni, Thielman, & Pels, 2021). Binnen die ruimte ontstaat een gelijkwaardiger relatie tussen professional en de gezinnen en kinderen en wordt iedereen erkend als persoon die kennis heeft en wordt aan ieders kennis ook waarde toegekend (Fricker, 2007).

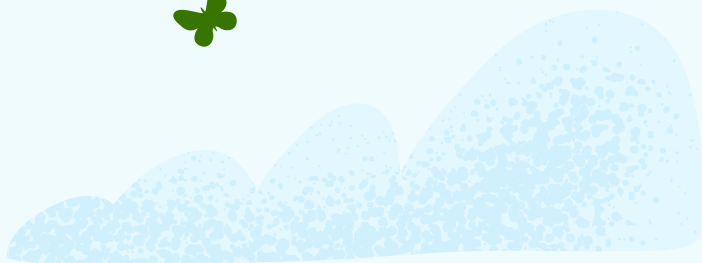
Omdat het moeilijk is om je eigen patronen en bias te zien, kan het helpen om informatie over mogelijke bias ook op een andere manier te verzamelen. In organisaties die groot genoeg zijn, kan je informatie verzamelen over doorverwijzingen of plaatsingen en kijken of daarin patronen opvallen. Of je kunt situaties bespreken met collega's, bijvoorbeeld in de vorm van intervisie of moreel beraad, waarbij iedereen alert is op hoe impliciete bias mogelijk doorwerkt in het handelen (Vrieling & Saris, 2022). Door gezamenlijke reflectie op het handelen bouw je tijd in, die er tijdens het handelen in het moment vaak niet is. Door met afstand en rust vragen te stellen over het handelen en dat te vergelijken

met andere casussen kunnen professionals mogelijk met elkaar ontdekken wanneer handelen gekleurd wordt door bias. Het mooiste is als dit onderdeel kan worden van een organisatiecultuur waarin men gezamenlijk verantwoordelijk is voor het werk maken van impliciete bias. Kijken naar je eigen blinde vlekken is immers erg moeilijk. Het kan dus helpen als dit een collectief gedeelde verantwoordelijkheid wordt (Vrieling & Saris, 2022).

De bewustwording dat je onbewuste, impliciete bias hebt, kan motiveren tot bredere verkenning van waar je die nog meer hebt. Het lijkt dan ook zinvol om met professionals eraan te werken dat zij zich bewust worden van hun biases en erop aangesproken kunnen worden. Dat kunnen we doen in het volle besef dat de biases volop voorkomen en dat het dus niet 'raar' is als je die hebt. Vanuit het streven het goede te willen doen voor de jeugdige en de opvoeder kun je als professional proberen je bias te zien en bij te sturen waar het je handelen raakt. Green et al. (2007) laten zien dat bewustzijn in zichzelf al kan helpen: artsen die een impliciete bias hadden en bekend waren met doel van de studie (vaststellen van het effect van impliciete bias op handelen richting patiënt) lieten minder effect van bias op handelen zien.

7. AMBITIE EN ONDERZOEKSAGENDA VAN HET LECTORAAT

Focus van het lectoraat

We leven in een diverse globale samenleving waar veel grote complexe vraagstukken spelen. Vraagstukken die betrekking hebben op hoe we met elkaar samenleven (zoals rondom diversiteit, sociale cohesie en solidariteit) en hoe we met en in de wereld leven (denk aan klimaatverandering, duurzaamheid en energietransitie). Om onze schouders te zetten onder dergelijke complexe vraagstukken hebben we elkaar en alle perspectieven nodig. Het is dus niet alleen een kwestie van sociale rechtvaardigheid, maar ook van bittere noodzaak om het nieuwe in de wereld te laten komen. Zoals geschetst in hoofdstuk 2 vraagt dat iets van ons allemaal:

- aan de nieuwkomer vragen we *'kom in de wereld'*;
- aan onszelf geven we de opdracht om *ruimte te maken* om het nieuwe in de wereld te laten komen;
- En we hebben een *verantwoordelijkheid* voor de kwaliteit van de wereld waar het nieuwe in komt: dat er ruimte is om op verschillende manieren in de wereld te zijn.

Onbewust uitgaan van een bepaalde norm laat weinig ruimte voor het nieuwe. Daarom willen we ons vanuit het lectoraat richten op het werken aan impliciete bias en het stimuleren van politieke actie. Ten eerste willen we meer inzicht in hoe impliciete bias doorwerkt in het handelen en de interacties van professionals met ouders, andere opvoeders en jeugdigen. De inzichten uit onze projecten gebruiken we om tools, instrumenten, middelen, kaders, dialogen, handreikingen en workshops te ontwikkelen met en voor professionals om samen te werken aan professionalisering rondom impliciete normativiteit. En we gaan onze eigen studenten en docenten professionaliseren op het thema impliciete normativiteit en hoe dat kan doorwerken in de professionele interacties die zij hebben, hun handelen en de beslissingen die zij nemen. Dit doen we door een workshop te ontwikkelen voor studenten pedagogiek. Daarnaast ontwikkelen we samen met studenten pedagogiek binnen het vraagstuk *Inclusieve samenleving van het domein Mens en Maatschappij* een masterclass voor docenten van verschillende instituten.

Het uitproberen in en met de praktijk moet ertoe leiden dat (aankomend) professionals meerwaarde zien van het alert zijn op (impliciete) bias en daar gezamenlijk met collega's, ouders, andere opvoeders en jeugdigen in willen leren. Dat moet ertoe leiden dat over een paar jaar ruimte merkbaar wordt bijvoorbeeld in interacties, maar ook in minder stigmatiserend taalgebruik en meer diversiteit in gebruikte afbeeldingen. Als meer jeugdigen die niet de norm vormen zich in meer contexten gerepresenteerd zien en herkennen, zullen zij zich meer welkom en ondersteund voelen. Scholen zoeken dan niet meer naar luizenmoeders, maar vragen ouders en andere opvoeders om te komen luizenpluizen en spreken daarbij expliciet ook vaders aan. Gezamenlijk kan je het gesprek voeren hoe je kunt faciliteren dat alle ouders zich betrokken voelen en willen participeren. Met meer diversiteit in voorbeelden en rollen bieden we kinderen meer perspectieven waar ze hun keuze op kunnen baseren van de persoon die ze willen zijn in de wereld.

Missie en ambitie

De missie van het lectoraat Diversiteit en (Ortho)pedagogisch Handelen is om met meer doordacht pedagogisch handelen in interacties en relaties met opvoeders en jeugdigen ruimte te creëren voor het nieuwe en het andere om in de wereld te zijn. Dit willen we bereiken door samen met (professionele) opvoeders bewust te werken aan (impliciete) bias en het stimuleren van (politieke) actie van jeugdigen. Met het idee zo gezamenlijk bij te dragen aan de complexe maatschappelijke opgaven. Voorwaarde hierbij is dat (aankomend) professionals hun aandeel nemen in de verantwoordelijkheid om bestaand onrecht en ongelijkheid te veranderen, ook wanneer zij niet de oorzaak zijn van een verschijnsel of er moreel geen schuld aan hebben.

Onze grootste ambitie is dat we over drie jaar niet alleen beter *weten* hoe dat moet, ruimte maken, maar dat we het ook *doen*. In ons eigen onderwijs en in de praktijk. Het resultaat zal moeten zijn dat we gezamenlijk en duurzaam werken aan onze impliciete bias. We vertrekken daarbij niet vanuit een gevoel van schuld, maar vanuit het besef van collectieve verantwoordelijkheid. Dat zet ons aan tot concrete acties, samen met professionals, met gezinnen, ouders en vooral ook met jeugdigen. We willen dat alle ouders en opvoeders zich uitgenodigd voelen om te luizenpluizen, voor te lezen of anderszins betrokken te worden. Dat betekent misschien dat we die praktijken anders moeten vormgeven dan we gewend zijn (misschien niet luizenpluizen onder schooltijd) en dat we ons best moeten doen ook in onze eigen omgevingen diversiteit meer zichtbaar te laten zijn. Dat kan door aandacht te hebben voor de beelden die we laten zien

en de taal die we gebruiken, maar ook door te werken aan diversiteit in onze opleiding. Meer diversiteit onder studenten en medewerkers, en structurele aandacht voor inclusief werken in de opleiding. Ik ben dan ook heel blij dat er bij Fontys Hogeschool Pedagogiek een *diversity officer* en een *taskforce diversiteit* zijn ingesteld die deze veranderingen structureel kunnen aanjagen.

Onderzoekslijnen

De drie onderzoekslijnen van het lectoraat komen overeen met de drie opdrachten die voortvloeien uit de missie om meer ruimte te creëren voor het nieuwe om in de wereld te komen.

Onderzoekslijn 1. Kom in de wereld

A. Politieke actie

In de huidige tijd spelen grote complexe vraagstukken, zoals de klimaatverandering, energietransitie, vraagstukken rondom identiteit en sociale samenhang, (toenemende) ongelijkheid en oorlogen en conflicten. Jeugdigen hebben te maken met de consequenties van deze vraagstukken, maar zij hebben nog geen stemrecht en worden niet altijd even serieus genomen. De omvang van de vraagstukken en het gevoel dat ze daar zelf geen grip of invloed op hebben, kunnen zorgen voor gevoelens van somberheid en moedeloosheid, denk bijvoorbeeld aan klimaatdepressie en eco-angst onder jongeren (Clayton, Manning, Krygsman, & Speiser, 2017). In een wereldwijde online survey over klimaatangst onder jongeren van zestien tot vijfentwintig jaar gaf 60 procent aan dat zij zich grote of extreme zorgen maakt over klimaatverandering en 75 procent gaf aan dat de toekomst hen beangstigde (Hickman et al., 2021). Eco-angst kan leiden tot eco-verlamming (Albrecht, 2011): een staat waarin personen zich niet meer in staat voelen actie te ondernemen omdat de emotionele stress te overweldigend is. Tegelijkertijd zijn er inspirerende voorbeelden van acties die kunnen bijdragen aan positieve verandering. Denk aan de rechtszaken die Urgenda aanspant; aan kleine lokale activiteiten om de biodiversiteit terug te brengen door het vergroenen van wijken of *guerilla gardening*; aan initiatieven om regenwater op te vangen en te gebruiken voor zaken waar drinkwater niet voor nodig is. Ook op sociaal gebied kunnen acties helpen het leven van andere mensen te verbeteren, via bijvoorbeeld demonstraties of initiatieven om discriminatie uit te bannen. Het opzetten en uitvoeren van acties kan helpen om angst te verminderen en te gebruiken voor positieve verandering.

In deze onderzoekslijn willen we jeugdigen begeleiden bij het bedenken, opzetten en uitvoeren van politieke acties of activiteiten die zij zelf bedenken en die een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van een complex vraagstuk. Het kan bijvoorbeeld gaan om het bedenken van een challenge, het organiseren van een inzamelingsactie, maar ook om beleidsbeïnvloeding (een bezoek aan een burgemeester? Of op naar het torentje?). Met projecten binnen deze lijn willen we bijdragen aan de ontwikkeling van jeugdigen om als persoon in de wereld te komen en deze wereld mee vorm te geven. Tegelijkertijd willen we kennis op doen over wat werkt in het stimuleren van jeugdigen tot actie, hoe zij dat ervaren, en wat het hen brengt. We trekken hierbij deels op met dr. Elisabet Rasch van de Universiteit Wageningen die ervaring heeft in het combineren van wetenschap en activisme.

B. Ervaren discriminatie van Nederlanders met een Oost-Aziatische of Zuidoost-Aziatische migratieachtergrond

Discriminatie is een duidelijke uitingsvorm van het beperken van mensen om als zichzelf in de wereld te zijn. Discriminatie kan verschillende uitingsvormen aannemen, van schelden en ongelijk behandelen, tot vernieling en (seksueel) geweld. Discriminatie kan plaatsvinden in diverse domeinen van het leven, op diverse gronden (om welk kenmerk word je gediscrimineerd) en verschillende groepen treffen (wie wordt gediscrimineerd). Discriminatie heeft gevolgen voor de gezondheid, het welbevinden, de sociale en maatschappelijke positie en de toekomstoriëntaties van mensen (zie Andriessen, Fernee, & Wittebrood, 2014; 2020). Discriminatie heeft ook gevolgen voor de samenleving als geheel, omdat talent en potentieel niet optimaal worden benut en omdat mensen met discriminatie-ervaringen vertrouwen verliezen in instituties en zich minder betrokken voelen bij de samenleving (Andriessen et al., 2020).

Sinds de start van de coronacrisis in het voorjaar van 2020 lijkt discriminatie van Nederlanders met een (Zuid)Oost-Aziatische herkomst te zijn toegenomen (Broekroelofs & Poerwoatmodjo, 2021). Tot nu toe is deze groep in onderzoek echter onderbelicht gebleven. Samen met de Universiteit van Amsterdam voeren we vanuit het lectoraat in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onderzoek uit om meer kennis te genereren over de omvang, reikwijdte, en de verschijningsvormen en verscheidenheid van ervaren discriminatie van Nederlanders met een Oost-Aziatische of Zuidoost-Aziatische migratieachtergrond.

Onderzoekslijn 2: Ruimte maken: impliciete normen en concepties van (goed) ouderschap

A. Ouderbetrokkenheid ≠ moederbetrokkenheid

In Nederland heerst een sterke moederschapscultus: een ideologie over wat goed moederschap inhoudt, zoals ook spreekt uit een van de anekdote waar ik deze rede mee begon. Hier hangen allerlei attitudes en stereotypen mee samen, zoals dat vrouwen zorgzaam zijn en dat zaken die het kind aangaan met name een zaak zijn van moeders (Cullen, Cullen, Band, Davis, & Lindsay, 2011). Daar volgen bewuste en onbewuste keuzes en gedrag uit die opnieuw deze norm bevestigen en er zo toe bijdragen dat vrouwen het grootste deel van de zorg en opvoeding op zich blijven nemen, terwijl vaders meer tijd besteden aan betaald werk.⁸ Zo vind je nog altijd advertenties waarin wordt gevraagd om voorleesmoeders, luizenmoeders, en overblijfmoeders. In deze advertenties worden vaders expliciet uitgesloten. De zeldzame dappere vader die zich aanmeldt voor het luizenpluizen opereert dan onder de naam luizenmoeder. Maar ook een meer genderneutrale benadering (overblijfoeders, overblijfmedewerkers en voorleesvrijwilligers) zorgt er meestal voor dat moeders betrokken worden en zijn, omdat de culturele normen en associaties van moeders en zorg- en opvoedtaken zo sterk zijn (Cullen et al., 2011). Daarbij speelt ook het schuldgevoel van werkende moeders mee, zoals een van de anekdotes waar ik mee begon, illustreert. In Nederland geldt sterk de norm dat de prioriteit van moeders de zorg voor hun kinderen zou moeten zijn, terwijl de prioriteit van vaders de kost verdienen zou moeten zijn (Haines & Stroessner, 2019; Aarntzen, Derks, Van Steenbergen, & Van der Lippe, 2020).

Ouderbetrokkenheid bij school, kinderopvang of andere leefwerelden van kinderen buiten het gezin heeft een positief effect op het zelfvertrouwen, het welzijn, de motivatie en de ontwikkeling van kinderen. Ouderbetrokkenheid zorgt voor een gezamenlijk verantwoordelijkheidsgevoel (Leenders, De Jong, Monfrance, & Haelermans, 2021) en kan diverse vormen aannemen – van het thuis voorlezen van een kind, tot het uitwisselen van informatie over het kind of samen een plan maken en uitvoeren. Het kan echter zijn dat (onbedoeld) vooral moeders worden aangesproken of zich aangesproken voelen. Vanuit het lectoraat doen we samen met de *Kinderopvanggroep* onderzoek

---

8 Daarnaast speelt ook mee dat de ideale werknemer wordt gezien als ruim beschikbaar en dat de mogelijkheden in bedrijfsculturen voor vaders om arbeid en zorg te combineren vaak beperkter of minder gangbaar zijn dan voor moeders.

naar hoe impliciete en expliciete opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid van pedagogisch professionals samenhangen met hun normatieve opvattingen van vaderschap en moederschap en hoe dat vervolgens interacties met vaders en moeders beïnvloedt. In een tweede fase van dit project gaan we op een aantal locaties samen met professionals uitproberen hoe alle ouders en andere opvoeders betrokken kunnen worden en wat daarin werkt.

B. Betrokken vaderschap

Onderzoek toont aan dat vaders net zulke goede verzorgers en opvoeders zijn als moeders en dat hun rol als opvoeder ten minste even belangrijk is (Tavecchio, 2016). We weten bijvoorbeeld dat vaderbetrokkenheid positieve effecten heeft op de emotionele, cognitieve en academische ontwikkeling van het kind (Pleck, 2010). Maar de vanzelfsprekendheid waarmee moeders gevraagd worden voor participatie en betrokkenheid in opvoed- en verzorgingstaken impliceert dat zij er blijkbaar meer geschikt voor geacht worden dan vaders. Doordat moeders en vrouwen deze taken vaker uitvoeren, krijgen zij hier ook meer oefening in en worden ze er vanzelf zelfverzekerder in. Uit onderzoek blijkt dat meer vlieguren maken ook zijn vruchten afwerpt bij vaders: betrokken vaders voelen zich competent in hun ouderschap dan minder betrokken vaders (Parke, 2002, McHale & Huston, 1984). Goldman (2005) vond in diens review dat een grotere belangstelling en betrokkenheid van vaders verbonden is met betere onderwijsuitkomsten voor kinderen, zoals betere examenresultaten, aanwezigheid op school, schools gedrag en hogere onderwijsverwachtingen. Bretherton (2010) stelt dat veilige vader-kind hechting positief effect heeft op: sociale vaardigheden van kinderen, vriendschappen, *self-efficacy* en minder gedragsproblemen. Een gelijke betrokkenheid van vaders en moeders bij de zorg voor kinderen voorspelt een warmere en kwalitatief betere opvoeding (Shelton & Harold, 2008), betere emotionele aanpassing en cognitieve ontwikkeling van kinderen (Van Lissa & Keizer, 2020; Keizer, Van Lissa, Tiemeier, & Lucassen, 2020).

Als je heteroseksuele stellen voor de geboorte van hun eerste kind vraagt naar hoe ze arbeid en zorgtaken in het gezin gaan verdelen, geeft ruim de helft van ouders aan de taken gelijk te willen verdelen. Uiteindelijk leiden allerlei onuitgesproken verwachtingen ertoe dat ruim 40 procent van de vrouwen na de geboorte van het eerste kind minder gaat werken, terwijl negen op de tien vaders evenveel blijft werken. De moederschapscultus draagt eraan bij dat vrouwen als het erop aankomt het grootste deel van de zorg en opvoeding op zich blijven nemen, terwijl ideeën over de ideale werknemer vaders in de weg kunnen zitten om minder te gaan werken.

Samen met de Universiteit Utrecht, het Verwey-Jonker Instituut, SEOR en Amsterdam UMC onderzoeken we in een door de Nationale WetenschapsAgenda (NWA) gefinancierd living lab hoe betrokken vaderschap gestimuleerd kan worden via (netwerken van) verloskundigen en werkgevers.

C. Diversiteit in gezinsvormen

De laatste decennia is de diversiteit aan gezinsvormen toegenomen (CBS, 2020). Jeugdigen zien die diversiteit en dus ook de gezinsvorm waarin zij soms zelf opgroeien, in wisselende mate weerspiegeld in andere leefwerelden. In veel kinderboeken is het traditioneel kerngezin bijvoorbeeld nog altijd het uitgangspunt. En als je in Google de term gezin intypt, vind je overwegend beelden van het traditioneel kerngezin: vader en moeder met kind(eren) wonend op een gezamenlijk adres. Voor veel kinderen en jongeren is dit geen weerspiegeling van hun eigen realiteit. Dit kan gevolgen hebben voor hun zelfbeeld, hun *sense of belonging*, hun welbevinden en identiteitsvorming. Naast gebrek aan representatie kunnen kinderen en jongeren die opgroeien in niet-conventionele gezinsvormen te maken krijgen met vooroordelen en stigmatisering die zich uiten in vervelende opmerkingen, rare vragen, grappen en pesten (Gartrell & Bos, 2010). Als gevolg van vooroordelen en stigmatisering kunnen jeugdigen in niet-conventionele gezinsvormen het gevoel hebben dat het beter is om niet openlijk te zijn over hun thuissituatie of ze passen zich aan om 'erbij te horen'.

Professionals kunnen een belangrijke rol spelen in de representatie van diversiteit aan gezinsvormen. Het komt echter nog vaak voor dat professionals zelf impliciet uitgaan van het traditionele kerngezin. Een dergelijke impliciete bias kan interacties met ouders, andere opvoeders en hun kinderen negatief beïnvloeden, en leiden tot onvoldoende ondersteuning van jeugdigen om als zichzelf in de wereld te komen. Vanuit het lectoraat willen we samen met *OpenVisions* een bijdrage leveren aan het welbevinden van jeugdigen en hun ouders of andere opvoeders in diverse gezinsvormen. Dit doen we door concrete handvatten te bieden voor professionals en beleidsmakers gericht op inclusief handelen en het gebruik van wenselijke, niet-stigmatiserende taal.

D. Gender, seksuele opvoeding en ondersteuning

Praktijken rondom seksuele opvoeding en ondersteuning blijken gegenderd te zijn: binnen het gezin lijken vaders een kleinere rol te spelen in de seksuele opvoeding en ondersteuning dan moeders (Schaafsma in druk). Ook de boodschappen die meegegeven worden in

de seksuele opvoeding zijn gegenderd: meisjes worden vooral gemaand hun grenzen te bewaken en jongens om grenzen van een ander te respecteren. Er is weinig bekend over genderpatronen van professionele opvoeders binnen de residentiële (jeugd)zorg. Verschillen de rollen van mannelijke en vrouwelijke professionals daar ook, net als in het gezin? En wat is de achtergrond hiervan? Samen met de onderzoeksgroep Gezond Seksueel Opgroeien van FHP doen we hiernaar verkennend onderzoek.

E. Bubble games

In samenwerking met onder meer het lectoraat Mens en Technologie en het lectoraat Interaction Design werken we aan het ontwikkelen van een 'pocket size' versie van de interventie die binnen het lopende project Bubble Games wordt gebruikt. In dat project worden virtual Reality (VR) en samenwerking ingezet om mensen te helpen zich in 'de ander' en diens leefwereld te verplaatsen en daarmee begrip en empathie te bevorderen. Deze interventie is echter lastig opschaalbaar vanwege de hoge kosten die ermee zijn gemoeid. Er is behoefte aan een praktische vertaling die kan worden ingezet door bijvoorbeeld politie en het jeugd- en jongerenwerk bij groepen waartussen spanningen bestaan. In co-creatie met de doelgroep worden de werkzame mechanismen vertaald naar ontwerpen en ontwerprichtlijnen voor een schaalbare (laagdrempelige en adaptieve) tool.

Onderzoekslijn 3. Verantwoordelijkheid voelen voor de ruimte

A. Toegankelijkheid van de jeugdhulp

(Politieke) actie wordt volgens Young (2003) geïnitieerd door individuen die besluiten hun aandeel te nemen in de verantwoordelijkheid om bestaand onrecht en ongelijkheid te veranderen. Verantwoordelijk voelen is daarmee een voorwaarde voor politiserend werken. Binnen deze onderzoekslijn onderzoeken we dit verantwoordelijkheidsgevoel. Wanneer, waardoor, waarvoor en voor wie voelen (professionele) opvoeders zich tegen de achtergrond van ongelijkheid en onrecht verantwoordelijk? Wanneer en waardoor besluiten zij dat iets niet tot hun verantwoordelijkheid behoort ('dat behoort niet tot mijn taken') en wanneer rekken zij die verantwoordelijkheid op ('het is mijn levenswerk geworden om te werken aan sociale inclusie'⁹). Wat helpt professionals om verantwoordelijkheid te kunnen nemen?

---

9 Uitspraak van een professional in het onderwijs.

We starten in deze lijn met een verkennend project naar verantwoordelijkheid in de keten van jeugdhulp en jeugdzorg. Sommige groepen, zoals jeugdigen met een migratieachtergrond, worden minder goed bereikt in lichtere vormen van hulp, terwijl zij oververtegenwoordigd zijn in zwaardere vormen, zoals jeugdreclassering (te Poel, 2011; zie ook hoofdstuk 5). Welke verantwoordelijkheid voelen professionals om hierin verandering aan te brengen, welke verantwoordelijkheid leggen zij bij ouders, andere opvoeders en jeugdigen zelf? En andersom: hoe kijken ouders en andere opvoeders aan tegen hun verantwoordelijkheid en die van de professionals? Welke argumenten gebruiken (professionele) opvoeders om hun verantwoordelijkheid af te bakenen en welke rol speelt hierbij de organisatorische context waarin zij ingebed zitten en de wet- en regelgeving? In dit project trekken we samen op met *IMW* maatschappelijk werk en trainingen Regio Tilburg.

B. Stagediscriminatie in het mbo en hbo

Binnen mbo- en hbo-opleidingen vormen stages een belangrijk element in het curriculum. Stages blijken ook een belangrijke opstap te zijn naar de arbeidsmarkt, aangezien een aanzienlijk deel van de mbo-studenten na afronding van de opleiding op hun stageadres kan blijven werken. Het lopen van stage leidt tot een beter zelfbeeld en beroepsbeeld en bevordert de loopbaanplanning (Kuijpers & Meijers, 2013). De kansen op een stageplek zijn echter niet gelijk verdeeld. Studenten met een migratieachtergrond vinden moeilijker een stage in vergelijking met jongeren zonder migratieachtergrond. Onderzoek van het ROA wees uit dat de helft van de mbo-studenten met een niet-westerse migratieachtergrond niet in één keer een stageplek vindt, terwijl dat bij mbo-studenten zonder migratieachtergrond op 30 procent ligt (ROA, 2018). Onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut waarin gebruik werd gemaakt van praktijktests stelde vast dat er sprake is van discriminatie naar etnische achtergrond bij selectie van studenten door stagebedrijven in de sectoren ICT, Bouw en Techniek en Zakelijke dienstverlening. In de sector Zorg en Welzijn werd geen discriminatie vastgesteld (Andriessen et al., 2021). Voor studenten kunnen discriminatie-ervaringen grote gevolgen hebben. Zo laat onderzoek zien dat het gevoel gediscrimineerd te worden zich vertaalt in schooluitval, motivatieproblemen, een negatief zelfbeeld of vermijdingsgedrag (Andriessen et al., 2020; 2021). Eén op de vijf studenten die discriminatie heeft ervaren bij het zoeken naar een stage geeft aan studievertraging te hebben opgelopen (19 procent), en sommige studenten zijn vanwege discriminatie gestopt met hun opleiding (1 procent). De discriminatie-ervaring zorgt voor gevoelens van eenzaamheid (23 procent), minder vertrouwen in de toekomst een baan te vinden (46 procent) en demotivatie (20 procent).

Om met de ervaring gediscrimineerd te worden om te gaan, kunnen individuen verschillende copingstijlen gebruiken. Onderzoek laat zien dat vermijdende copingstijlen, zoals het ontkennen van discriminatie of afhaken, niet effectief zijn in het herstellen of bevorderen van welzijn na discriminatie-ervaringen (West, Donovan, & Roemer, 2010; Nievers, 2007). Ezzedine en Poyrazli (2020) laten in hun onderzoek zien dat deze strategie wel vaak wordt gebruikt door studenten bij stress als gevolg van discriminatie. Een copingstrategie waarbij sociale steun wordt gezocht blijkt wel effectief te zijn in het reduceren van stress die gerelateerd is aan ervaren discriminatie (Liang, Alvarez, Juang, Liang, 2009; Utsey, Giesbrecht, Hook, & Stanard, 2008; Smith, Stewart, Myers, & Latu,, 2008; Foster, 2000). Het kan dan zowel gaan om het zoeken van emotionele steun als instrumentele steun (advies vragen). Docenten of stagebegeleiders zouden hierin een rol kunnen spelen en geven ook aan dat graag te willen.

Recent zijn dan ook diverse toolboxes ontwikkeld voor professionals om stagediscriminatie tegen te gaan. Deze richten zich op situaties waarin de professional de discriminatie als zodanig herkent. De praktijk is echter dat situaties vaak onduidelijk en ambigu zijn. Stereotype beelden en verwachtingen van docenten verhinderen soms dat professionals situaties als discriminatoir herkennen. Daarnaast worstelen docenten met de bandbreedte van de handelingsverantwoordelijkheid die zij hebben in ambigue of onduidelijke situaties. Gebruik van al ontwikkelde tools is dus gebaat bij een betere herkenning van discriminatie en manieren waarop professionals de bandbreedte van hun handelingsverantwoordelijkheid kunnen bepalen. Met het lectoraat Waarderen van Diversiteit, het lectoraat Integratief Opleiden & Boundary Crossing, Summa College en Vista College gaan we in de praktijk van het mbo en het hbo onderzoek doen naar hoe we docenten kunnen ondersteunen in het beter herkennen van discriminatie en van daaruit studenten beter kunnen ondersteunen met het omgaan met situaties van discriminatie.

Inbedding binnen Fontys for Society en Fontys Hogeschool Pedagogiek (FHP)

Met het lectoraat Diversiteit en (Ortho)pedagogisch Handelen staan we midden in de samenleving. We willen met praktijkgericht onderzoek een bijdrage leveren aan complexe maatschappelijke vraagstukken die nu spelen en die jeugdigen in hun toekomst raken. Dat we midden in de samenleving staan, wordt vandaag gesymboliseerd door de locatie waar ik deze rede uitspreek: basisschool de Kameleon in de Bennekel. De Kameleon heeft als maatschappelijke opdracht kansrijk onderwijs bieden voor alle kinderen uit de wijk. Deze school wil elke leerling kansen geven om zich te kunnen ontwikkelen, waarbij

belang wordt gehecht aan samenwerking en partnerschap met ouders, externe partners en de omgeving. Die missie sluit mooi aan bij wat we met het lectoraat willen bereiken.

Om met ons onderzoek een bijdrage te kunnen leveren aan complexe maatschappelijke vraagstukken is het lectoraat aangesloten bij het Centre of Expertise i.o. Inclusive Society en het kenniscentrum Youth Education for Society (YES). Het CoE Inclusive Society wil een bijdrage leveren aan het beantwoorden van de vraag hoe we in de diverse samenleving goed met elkaar kunnen samenleven. Het CoE legt daarbij de nadruk op een waardevol leven en volwaardige participatie. Om een inclusieve samenleving te realiseren wordt gewerkt aan het fundamenteel vernieuwen van het maatschappelijk weefsel. Het kenniscentrum YES richt zich op het gehele ecosysteem van jeugdigen. Dit ecosysteem omvat alles wat te maken heeft met de leefwereld van jeugdigen zoals onderwijs, vrije tijd, digitale werelden, sport, gezondheid en cultuur: *'We need an ecosystem to raise a talent'*. De collectieve missie is ertoe bijdragen dat alle jeugdigen in al hun diversiteit gelukkig en gezond opgroeien en hun ontwikkelingspotentieel optimaal kunnen verwezenlijken, om op passende wijze mee te kunnen doen aan het maatschappelijke leven. Nu en in de toekomst.

Door in deze kenniscentra samen te werken met andere lectoraten en andere disciplines willen we komen tot nieuwe inzichten en perspectieven die kunnen bijdragen aan het realiseren van onze missie.

Binnen FHP zijn er naast het lectoraat Diversiteit en (Ortho)pedagogisch Handelen nog drie onderzoeksgroepen waarin inspirerend praktijkgericht onderzoek plaatsvindt:

- Het lectoraat Opvoeden voor de Toekomst onder leiding van lector Maïke Kooijmans,
- De onderzoeksgroep Gezond Seksueel Opgroeien onder leiding van associate lector Dilana Schaafsma,
- De onderzoeksgroep Partnerschap in Jeugdhulp en Onderwijs onder leiding van associate lector Hélène Leenders.

Onze ambitie is om met de vier onderzoeksgroepen, ieder vanuit een eigen focus, gezamenlijk te komen tot een strategische onderzoeksagenda voor FHP. De eerste stappen in concrete samenwerkingen zijn al gezet.

De verbinding van het lectoraat met het onderwijs krijgt vorm middels zogenoemde pedagogische kwesties. Groepjes studenten werken in de praktijk aan een opdracht en delen de kennis die zij hierbij opdoen in hun leergemeenschap van medestudenten. Het afgelopen jaar hebben we als lectoraat ervaring opgedaan met deze manier van

samenwerken in pedagogische kwesties rond stagediscriminatie, impliciete normen rondom ouderschap, verhullend taalgebruik en het ontwikkelen van een workshop rond impliciete normativiteit. De komende jaren zetten wij deze samenwerking graag voort.

Daarnaast beraden we ons op manieren om in het onderwijs structureel aandacht te besteden aan inclusief werken. Wij trekken hierbij gezamenlijk op met het Domein Mens en Maatschappij en het CoE Inclusive Society in projecten die tot doel hebben een inclusieve attitude bij professionals te bevorderen. Deze samenwerking borgt een breder bereik dan alleen onze eigen opleidingen binnen FHP.

DANKWOORD

Een lectorale rede houden is een persoonlijk iets. En u weet: het persoonlijke is politiek. Ik voel mij als persoon sterk verbonden met de missie van het lectoraat om meer ruimte te maken voor het nieuwe om in de wereld te komen. Ik ben enorm gemotiveerd om hierin sociale verandering te brengen. Dit doe ik gelukkig niet alleen. Ik ben heel blij met alle medestanders en dankbaar voor alle steun die ik steeds weer ervaar.

Lisette, jou wil ik graag als eerste bedanken. Als directeur van FHP laat je blijken dat je onderzoek binnen ons instituut en daarbuiten heel belangrijk vindt en doe je steeds je best om dat te faciliteren. Ook de andere directieleden en teamleiders, Bregje, Mart, Astrid, Björn en Louise wil ik bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. Dank aan het CvB voor het instellen van dit lectoraat.

Ik ben heel erg blij met mijn gouden kenniskring: Inge, Jan, Eef, Carm, Marjolein, Marlinde, Sabah en onze 'satellieten' Frank en Alex. Er zit een enorme drive in deze club om van elkaar te leren en bij elkaar betrokken te zijn. Ik ervaar de samenwerking als een warm bad en hoop dat we met elkaar nog heel veel mooie dingen gaan doen! Ook Marieke en Lisa, die eerder deel uitmaakten van de kenniskring wil ik graag bedanken voor hun bijdrage, net als onze stagiaires Merel, Tabitha en Anne die vandaag afzwaaien.

Ik ben blij met de inbedding in de energieke bredere onderzoeksgroep van FHP en speciaal met de samenwerking met Maïke, Dilana en Hélène. Maïke, fijn om een collega lector zo dichtbij en betrokken te hebben. Jouw creativiteit in ideeën is echt een voorbeeld! Het lectoraat Diversiteit en (Ortho)pedagogisch handelen kent al een lange traditie. Ik dank de lectoren die mij voorgingen voor het inspirerende werk dat zij hebben verzet.

Een bruisende kenniskring kan niet zonder goede ondersteuning. Tanya, door jou voelde ik me direct thuis bij FHP. Je staat altijd voor iedereen klaar en ik heb je werkelijk nog nooit niet vrolijk gezien. Dank je wel, Babette, voor je hartelijkheid en de manier waarop je aansluit bij de persoon met wie je werkt. Leonie, zo fijn dat je me wegwijs hebt gemaakt binnen FHP. Bedankt voor alle gezellige gesprekken die we ook konden voeren en heel veel succes bij YES! Kim, Kivanç en Sanne, bedankt voor al het rekenen en de geduldige uitleg-voor-dummies van de inzetplanningen en projectbegrotingen. Natuurlijk mogen jullie de volgende keer mee als ik weer in een hutje op de hei ga schrijven. Wel hou ik jullie dan aan de belofte van koken en muntthee maken.

Susanne wil ik graag bedanken voor het enthousiasme waarmee ze altijd weer een verbinding weet te leggen met partners in het werkveld. Bedankt Inge, voor al je geregeld rond contracten en accounts; en Maartje, Jeannette en Lieve voor alles wat met communicatie te maken heeft. Zo heerlijk dat ik daar geen omkijken naar heb! Manette, je bent nu al een verrijking voor het team.

Binnen FHP brengt een inspirerende groep mensen in praktijk hoe je met elkaar kunt nadenken om een werkomgeving inclusiever te maken. Bedankt Seydâ, Lisa, Astrid, Cristel, Josine en Annemiek voor jullie initiatief om hier de schouders onder te zetten. Vanuit het lectoraat blijven we graag betrokken en ondersteunen we graag.

Kelly, Victor, Maja, Mariël, Pieterbas, Miranda en Teatske, mijn 'nieuwe beste vrienden' van het scopeclubje: het is zo fijn om met jullie uit te wisselen. Bedankt voor al het meedenken!

Elisabet, schrijf- en wandelmaatje. Je bent niet alleen een geweldige vriendin, maar ook nog eens een gezellige workaholic. Alleen al voor het samen in een hutje op de hei zitten, zou ik zo weer een rede willen schrijven.

Deze fantastische bijeenkomst was er niet geweest zonder de vrolijke en daadkrachtige inzet van Team Lectoraatsevent. Babette, Tanya, Louise en Jeannette, dank jullie wel dat jullie dit allemaal tot in de puntjes hebben geregeld!

Directeur Susanne en het hele team van de Kameleon wil ik heel hartelijk bedanken dat ik op deze mooie locatie mijn rede mocht uitspreken. De kinderen van de Kameleon wil ik bedanken voor de mooie tekeningen die de illustraties vormen in dit boekje en die vandaag de feestelijke omlijsting vormen.

Mijn laatste woord van dank is voor mijn zoons: Tristan en Lasse. Ik ben ontzettend trots op jullie en op hoe jullie je plek in de wereld aan het vinden zijn.

Ik heb gezegd.

LITERATUUR

- Aarntzen, L., Derks, B., Van Steenberghe, E., & Van der Lippe, T. (2020). How individual gender role beliefs, organizational gender norms, and national gender norms predict parents' work-family guilt in Europe. *Community, Work and Family*, 24(2), 120-142.
- Albrecht, G. (2011). Chronic environmental change: Emerging 'psychoterratic' syndromes. In: I. Weissbecker (Ed). *Climate Change and Human Well-being* (p. 43-56). Springer.
- Adams, M., Walker, C., & O'Connell, P. (2011). Invisible or Involved Fathers? A Content Analysis of Representations of Parenting in Young Children's Picturebooks in the UK. *Sex Roles*, 65(3-4), p. 259-270.
- Albers, J. (2019). *Meerouderschap: een juridische factsheet*. –PILP. Geraadpleegd op 19 april 2022, van pilpnjcm.nl.
- Andriessen, I., Van Rooijen, M., Day, M., Van den Berg, A., Mienis, E., & Verweij, N. (2021). *Ongelijke kansen op de stagemarkt*. Verwey-Jonker Instituut.
- Andriessen, I., Hoegen-Dijkhof, J., Van der Torre, A., Van den Berg, E., Pulles, I., & Iedema, J. (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., Van der Ent, B., Van der Linden, M., & Dekker, G. (2015). *Op afkomst afgewezen. Onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., Fernee, H., & Wittebrood, K. (2014). *Ervaren discriminatie in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., Nievers, E., & Dagevos, J. (2012). *Op Achterstand. Discriminatie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., Nievers, E., Faulk, L., & Dagevos, J. (2010). *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Aubert, I., Garrau, M., & De Latour, S. G. (2019). Iris Marion Young and Responsibility. *Critical Horizons*, 20(2), 103-108.
- Biesta, G.J.J. (2011). De school als toegang tot de wereld: Een pedagogische kijk op goed onderwijs. In R. Klarus & W. Wardekker (red.). *Wat is goed onderwijs? Bijdragen uit de pedagogiek.*, (p. 15-35). Boom Lemma Uitgevers.
- Bolhaar, J. & Scheer, B. (2019). *Verschillen in leerresultaten basisscholen*. CPB.
- Boon, A.E., De Haan, A.M. & De Boer, S.S.B. (2010). Verschillen in etnische achtergrond van forensische en reguliere Jeugd-GGZ cliënten. *Kind en Adolescent*, 1, 16-28.
- Boon, A., Van Dorp, M., & De Boer, S. (2018). Oververtegenwoordiging van jongeren met een migratieachtergrond in de strafrechtketen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 60(3), 268-288.

- Bretherton, I. (2010). Fathers in attachment theory and research: A review. *Early Child Development and Care*, 180(1-2), 9-23.
- Broekroelofs, R., & Poerwoatmodjo, J. (2021). *De stilte voorbij: Verkenning over ervaring van discriminatie tijdens de Covid-19 pandemie onder Nederlanders met een Oost-Aziatische achtergrond*. KIS.
- Buyse, W., Abraham, M., Hofstra, D. & Van Dijk, B. (2017). *WERKZAAMHEID VAN DE HALT-AFDOENING*. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Canon Sociaal werk Nederland. 1930 *Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moeders en haar kind* (FIOM). Canon Sociaal werk Nederland. Geraadpleegd op 19 april 2022, van www.canonsociaalwerk.eu.
- CBS (2022). *Hoeveel inwoners zijn in het buitenland geboren?* Geraadpleegd 19 april 2022 van www.cbs.nl.
- CBS (2020). *Een op drie kinderen brengt deel jeugd door in eenouderhuishouden*. Geraadpleegd 19 april 2022, van www.cbs.nl.
- Clayton, S., Manning, C. M., Krygman, K., & Speiser, M. (2017). *Mental Health and Our Changing Climate: Impacts, Implications, and Guidance*. American Psychological Association en ecoAmerica.
- Coltrane, S. (1990). Birth timing and the division of labor in dual-earner families: Exploratory findings and suggestions for future research. *Journal of Family Issues*, 11(2), 157-181.
- Copeland, W., Miller-Johnson, S., Keeler, G., Angold, A. & Costello, J. (2007). Childhood psychiatric disorders and young adult crime: a prospective, population-based study. *American Journal of Psychiatry*, 164(11), 1668-1675.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1(8).
- Cullen, S. M., Cullen, A. M., Band, S., Davis, L., & Lindsay, G. (2011). Supporting fathers to engage with their children's learning and education: an under-developed aspect of the Parent Support Adviser pilot. *British Educational Research Journal*, 37(3), 485-500.
- De Brabander, R. (2021). Politisering en radicale democratie. De noodzaak van onenigheid en verdeeldheid. In: R. de Brabander, F. Kaulingfreks & M. Ham (red.). *Sociaal weerwerk. Maatschappelijke betrokkenheid in zorg en welzijn* (p. 57-66). Uitgeverij van Gennep.
- De Winter, M. (2020). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. SWP.
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., & Mesman, J. (2018). The gendered family process model: An integrative framework of gender in the family. *Archives of Sexual Behavior*, 47(4), 877-904.

- Ezzedine, L., & Poyrazli, S. (2020). Perceived ethnic discrimination, race-related stress, and coping styles. *International Journal of Educational Research Open*, 1, 100017.
- Fazio, R. H., & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use. *Annual review of psychology*, 54(1), 297-327.
- Fiske, S. T. (2002). What we know now about bias and intergroup conflict, the problem of the century. *Current Directions in Psychological Science*, 11(4), 123-128.
- Fitzgerald, C., & Hurst, S. (2017). Implicit bias in healthcare professionals: a systematic review. *BMC medical ethics*, 18(1), 1-18.
- Foroni, F., & Mayr, U. (2005). The power of a story: New, automatic associations from a single reading of a short scenario. *Psychonomic Bulletin & Review*, 12(1), 139-144.
- Foster, M. D. (2000). Positive and negative responses to personal discrimination: Does coping make a difference. *The Journal of Social Psychology*, 140 (1), 93-106.
- Fricke, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
- Gartrell, N., & Bos, H. (2010). US National Longitudinal Lesbian Family Study: psychological adjustment of 17-year-old adolescents. *Pediatrics*, 126(1), 28-36.
- Goldman, R. (2005). *Fathers' involvement in children's education: a review of research and practice*. National Family and Parenting Institute.
- Green, A. R., Carney, D. R., Pallin, D. J., Ngo, L. H., Raymond, K. L., Iezzoni, L. I., & Banaji, M. R. (2007). Implicit bias among physicians and its prediction of thrombolysis decisions for black and white patients. *Journal of general internal medicine*, 22(9), 1231-1238.
- Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological review*, 102(1), 4.
- Haines, E. L., & Stroessner, S. J. (2019). The role prioritization model: How communal men and agentic women can (sometimes) have it all. *Social and Personality Psychology Compass*, 13 (12).
- Hall, W. J., Chapman, M. V., Lee, K. M., Merino, Y. M., Thomas, T. W., Payne, B. K., & Coyne-Beasley, T. (2015). Implicit racial/ethnic bias among health care professionals and its influence on health care outcomes: a systematic review. *American journal of public health*, 105(12), 60-76.
- Hannerz, U. (1992). *Cultural complexity: Studies in the social organization of meaning*. Columbia University Press.
- Hickman, C. Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S. Lewandowski, E.R., Mayall, E.E., Wray, B, Mellor, C., & Van Susteren, S. (2021). *Young people's voices on climate anxiety, government betrayal and moral injury: a global phenomenon*.
- Holter, N. (2008). *Oorzaken van voortijdig schoolverlaten*. NJi.

- Inspectie van het Onderwijs (2018). *De Staat van het Onderwijs*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Inspectie van het Onderwijs (2019). *De Staat van het Onderwijs*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ivarsflaten, E. (2005). Threatened by diversity. Why restrictive asylum and immigration policies appeal to western Europeans. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 15(1), 21-45.
- Jansen, E., Den Braber, C., & Tirions, M. (2018). Kwaliteit van leven en de grondslagen van de capabilitybenadering (p. 27-50). In: M. Tirions, W. Blok, & C. den Braber (red). *De capabilitybenadering in het sociaal domein*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Jonkers, M. (2005). De culturalistische valkuil van wijkverpleegkundigen. *Cultuur, migratie en gezondheid*, 2(3), 14-25.
- Jost, J. T., Rudman, L. A., Blair, I. V., Carney, D. R., Dasgupta, N., Glaser, J., & Hardin, C. D. (2009). The existence of implicit bias is beyond reasonable doubt: A refutation of ideological and methodological objections and executive summary of ten studies that no manager should ignore. *Research in organizational behavior*, 29, 39-69.
- Keizer, R., Van Lissa, C., Tiemeier, H., & Lucassen, N. (2020). The influence of fathers and mothers equally sharing childcare responsibilities on children's cognitive development from early childhood to school age: An overlooked mechanism in the intergenerational transmission of (dis)advantages? *European Sociological Review*, 36, 1-15.
- Komen, M., & Van Schooten, E. (2006). Allochtone jongeren gemiddeld langer vast. *Nederlands Juristenblad*, 81(25), 1352-1355.
- Kooijmans, M. (2018). *Opgroeien & opvoeden in vloeibare tijden*. Lectorale rede. Fontys Hogeschool Pedagogiek.
- Krysan, M. (1998). Privacy and the expression of White racial attitudes: A comparison across three contexts. *Public Opinion Quarterly*, 62, 506-544.
- Kuijpers, M., & Meijers, F. (2013). Loopbaanleren in het vmbo en mbo. *MESO Focus*, 89, 99-110.
- Leenders, H., De Jong, J., Monfrance, M., & Haelermans, C. (2021). Samenwerken met ouders van zorgleerlingen. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 60 (6), 269-282.
- Lek, K. (2020). *Teacher knows best? On the (dis)advantages of teacher judgements and test results, and how to optimally combine them* (proefschrift). Universiteit Utrecht.
- Liang, C., Alvarez, A., Juang, L., & Liang, M. (2009). The role of coping in the relationship between perceived racism and racism-related stress for Asian Americans: Gender differences. *Asian American Journal of Psychology*, S(1), 56-69.
- Lochman, J., & Salekin, R. (2003). Prevention and intervention with aggressive and disruptive children. Next steps in behavioral intervention research. *Behavior Therapy*, 34(4), 413-419.

- Luyendijk, J. (2022). *De zeven vinkjes. Hoe mannen als ik de baas spelen*. Uitgeverij Pluim.
- McHale, S., & Huston, T. (1984). Men and women as parents: Sex role orientations, employment, and parental roles with infants. *Child Development*, 55, 1349-1361.
- Mesman, J., Van de Rozenberg, T., Van Veen, D., Zicha, L., & Groeneveld, M. (2019). *Representatie en stereotypering van vrouwen en mannen in schoolboeken voor de brugklas*. Universiteit Leiden.
- Mesman, J., & Groeneveld, M. (2018). Gendered parenting in early childhood: Subtle but unmistakable if you know where to look. *Child Development Perspectives*, 12(1), 22-27.
- Mollenhauer, K. (2017). *Vergeten samenhang. Over cultuur en opvoeding*. Phronese.
- Muns, S., Olsthoorn, M., Kuyper, L., & Vlasblom, J. D. (2020). *Beleidssignalement maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen. Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nievers, E. (2007). Ervaren discriminatie en gedragsconsequenties. In: I. Andriessen, J. Dagevos, E. Nievers & I. Boog (red.). *Discriminatiemonitor niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt 2007*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nussbaum, M. (2011). Mogelijkheden scheppen. Een nieuwe benadering van de menselijke ontwikkeling. Ambo/Anthos Uitgevers.
- Olson, M. A., & Fazio, R. H. (2004). Reducing the influence of extrapersonal associations on the Implicit Association Test: personalizing the IAT. *Journal of personality and social psychology*, 86(5), 653.
- Parke, R. (2002). Fathers and families. In: M. Bornstein (red.), *Handbook of parenting*, (2nd ed., Vol. 3, p. 27-73). Lawrence Erlbaum.
- Pels, T. (2005). Disengagement and teacher-student interactions in two Dutch multi-ethnic schools. In: R. Maier & W. Herrlitz (red.). *Dialogues in and around multicultural schools*, p. 283-299. Niemeyer Verlag.
- Pleck, J.H. (2010). Paternal involvement: revised conceptualization and theoretical linkages with child outcome. In: M. E. Lamb (red.). *The role of the father in child development* (p.67-107). 5th Edition. Wiley.
- Poel, J. te (2011). *Vertrouwen herstellen. Diversiteit en innovatie in de zorg voor de jeugd*. Lectorale rede. Fontys Hogeschool Pedagogiek.
- Ponzoni, E., Thielman, L., & Pels, T. (2021). Werken in de wijk: aansluiten bij de leefwereld van ouders en jongeren. In: L. Boendermaker, M. Distelbrink, R. van Goor en T. Pels (red.). *Werken in wijkteams jeugd* (p. 123-141). Coutinho.
- Reynaert, D. (2021). Een kwestie van mensenrechten. Een fundament van sociaal werk. In: R. de Brabander, F. Kaulingfreks, & M. Ham (red.). *Sociaal weerwerk. Maatschappelijke betrokkenheid in zorg en welzijn* (p. 57-66). Uitgeverij Van Genneep.

- ROA (2018). *Factsheet: MBO Stages en de migratieachtergrond van studenten*. Maastricht University.
- Ross, H. (2014). *Everyday Bias. Further Explorations into How the Unconscious Mind Shapes Our World at Work*. Cook Ross.
- Saris, I., Andriessen, I., Leenders, H. & Vrieling, J. (2022). *Macht en handelingsverlegenheid*. Fontys.
- Schaafsma, D. (in druk). A father's role in the sexual health education of their children: A scoping review of the literature. *Sex Education*.
- Schaafsma, D. (2022). Seks is complex. Seksuele opvoeding en ondersteuning bij jongeren met een verstandelijke beperking. In: I. Saris, I. Andriessen, H., Leenders, & J. Vrieling (red). *Macht en handelingsverlegenheid*. Fontys.
- Schnabel, P. (2000). Een sociale en culturele verkenning voor de lange termijn. In: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau. *Trends, dilemma's en beleid. Essays over de ontwikkelingen op langere termijn*. CPB/SCP, 11-27.
- Shelton, K. H., & Harold G. T. (2008). Interparental conflict, negative parenting, and children's adjustment: Bridging links between parents' depression and children's psychological distress. *Journal of Family Psychology*, 22, 712-724.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press.
- Smith, C. T., & Nosek, B. A. (2010). Implicit association test. *Corsini's Encyclopedia of Psychology*, 4, 803-804.
- Smith, V., Stewart, T., Myers, A., & Latu, I. (2008). Implicit coping responses to racism predict African Americans' level of psychological distress. *Basic and Applied Social Psychology*, 30 (3), 264-277.
- Steketee, M., Nederland, T., Van der Mak, J., Gaag, R., Van Bommel, M., Roebroek, L., Van der Eerden, S., Van den Toorn, J., Smits, J., & Van Waesberghe, E. (2013). *Kinderen in armoede in Nederland*. Verwey-Jonker Instituut.
- Stutel, J., & de Ruyter, D. (2019). Wat is opvoeding?: Een conceptuele analyse1. *Pedagogiek*, 39(1), 53-77.
- Stevens, G., Van Dorsselaer, S., Boer, M., De Roos, S., Duinhof, E., Ter Bogt, T., Van den Eijnden, R., Kuyper, L., Visser, D., Vollebergh, W., & de Looze, M. (2018). *HBSC 2017. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Universiteit Utrecht, Trimbos Instituut, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tavecchio, L. (2016). Vader kan het even goed als moeder. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op 19 april 2022, van www.socialevraagstukken.nl.
- Teasdale, A. C., & Hill, C. E. (2006). Preferences of therapists-in-training for client characteristics. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 43(1), 111.

- Ter Weel, B., De Jong, G., & Muilwijk-Vriend, S. (2019). *Sociale ongelijkheid in Nederland: Intergenerationele ongelijkheid en hardnekkige lage inkomens*. SEO economisch onderzoek.
- Tonkens, E. (2021). *Politisering van sociaal werk voorbij links populisme*. Marie Kamphuislezing 2021.
- Utsey, S., Giesbrecht, N., Hook, J., & Stanard, P. (2008). Cultural, sociofamilial, and psychological resources that inhibit psychological distress in African Americans exposed to stressful life events and race-related stress. *Journal of Counseling Psychology*, 55 (1).
- Van den Berg, J. (2020). Sociologen: coronacrisis vergroot ongelijkheden in de samenleving. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op 20 april 2022, van www.socialevraagstukken.nl.
- Van den Bergh, L. (2018). *Waarderen van diversiteit in het onderwijs*. Lectorale rede. Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg.
- Van den Bergh, L., Denessen, E., Hornstra, L., Voeten, M., & Holland, R. W. (2010). The implicit prejudiced attitudes of teachers: Relations to teacher expectations and the ethnic achievement gap. *American Educational Research Journal*, 47(2), 497-527.
- Van den Bossche, S., & Klomberg, A. (2020). *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*. Eburon.
- Vandenbroeck, M. (2016). *De blik van de Yeti. Over het opvoeden van jonge kinderen tot zelfbewustzijn en verbondenheid*. Uitgeverij SWP.
- Palmer, P. "A New Professional: The Aims of Education Revisited." *Change*, 2007(Nov/Dec), 27–32. ALBERT W. DZURIS is an associate professor in the Political Science and Philosophy Departments at Bowling Green State University. NEW DIRECTIONS FOR HIGHER EDUCATION • DOI: 10.1002/he
- Palmer, P. "A New Professional: The Aims of Education Revisited." *Change*, 2007(Nov/Dec), 27–32. ALBERT W. DZURIS is an associate professor in the Political Science and Philosophy Departments at Bowling Green State University. NEW DIRECTIONS FOR HIGHER EDUCATION • DOI: 10.1002/he
- Van den Eertwegh, T., Kooijmans, M., & Saeboe, E. (2022). Kinderrechten op Tournee: 'Volwassenen moeten beter naar ons luisteren!'. In: I. Saris, I. Andriessen, H. Leenders, & J. Vrielink (red). *Macht en handelingsverlegenheid*. Fontys.
- Van Gaalen, R., & Van Roon, D. (2020). *Kinderen in complexe gezinsverbanden*. CBS.
- Van Lissa, C., & Keizer, R. (2020). Mothers' and fathers' quantitative and qualitative parenting in relation to children's emotional adjustment: A between- and within-family investigation. *Developmental Psychology*, 56, 1709-1722.
- Vertovec, S. (2007) Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024-1054.

- Vrielink, J. & Saris, I. (2022). *Professionele ruimte en autonomie in praktijk brengen*. Fontys Hogeschool Pedagogiek.
- Young, I.M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton University Press.
- Young, I. M. (2003). *Political responsibility and structural injustice*. University of Kansas, Department of Philosophy.
- Weenink, D. (2009). Explaining ethnic inequality in the juvenile justice system: An Analysis of the Outcomes of Dutch Prosecutorial Decision Making. *The British Journal of Criminology*, 49(2), 220-242.
- Wekker, G. (2020). *Witte onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras, herziene editie*. Amsterdam University Press.
- West, L. M., Donovan, R. A., & Roemer, L. (2010). Coping with racism: What works and doesn't work for Black women? *Journal of Black Psychology*, 36(3), 331-349.
- Wiersma, M., & Van der Kooi, C. (2017). *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*. Kinderombudsman.
- Zestcott, C. A., Blair, I. V., & Stone, J. (2016). Examining the presence, consequences, and reduction of implicit bias in health care: A narrative review. *Group Processes & Intergroup Relations*, 19(4), 528-542.

Dr. Iris Andriessen (1975) studeerde Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Hier promoveerde ze op onderzoek naar waardenoriëntaties en schoolse motivaties van leerlingen in het voortgezet onderwijs met een migratieachtergrond.

Vervolgens heeft ze meer dan 13 jaar als wetenschappelijk medewerker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau gewerkt. In de rol van projectleider werkte zij aan grote onderzoeken die richtinggevend waren voor beleid op lokaal niveau, op organisatieniveau en op landelijk niveau.

Daarna heeft Iris de overstap gemaakt naar het Verwey-Jonker Instituut om zich meer te richten op onderzoek dat direct de praktijk raakt. Sinds 1 maart 2021 is zij als lector 'Diversiteit en (Ortho)pedagogisch Handelen' verbonden aan Fontys Hogeschool Pedagogiek.